

תנובות שדה

גליון תורני בענייני
מצוות התלויות בארץ
וכשרות המזון

גליון 165 / כסלו - טבת תשפ"ג

המכון למצוות
התלויות
בארץ

ב"מסגרת חר"צ
ש"מ"ר ו"מ"ר
ש"מ"ר

מצוות התלויות בארץ • הלכות הנוהגות בהתיישבות • חרקים במזון מן החי ומן הצומח • כשרות המזון

תנובות שדה

גיליון תורני בענייני
מצוות התלויות בארץ
וכשרות המזון

גליון 165 / כסלו - טבת תשפ"ג

מצוות התלויות בארץ • הלכות הנוהגות בהתיישבות • חרקים במזון מן החי ומן הצומח • כשרות המזון

תנובות שדה

קובץ דו חודשי
בהוצאת 'המכון למצוות התלויות בארץ'
הקובץ יו"ל בסיוע:
משרד המדע - מינהל התרבות

העורך:

הרב מנחם דרורי
tнувot@macon.co.il

ניתן לשלוח מאמרים תורניים,
מחקריים, בתחומי עיסוקו של
המכון, או תגובות על הנכתב, לדואר
האלקטרוני
המערכת תערוך ותפרסם את
החומרים לפי שיקול דעתה

הבהרה: גליון 'תנובות השדה' משמש
במה לרבנים ות"ח שונים
הפסיקה ההלכתית המוסמכת
מתפרסמת במאמרים שעל ידי
המכון

כתובת המערכת:

המכון למצוות התלויות בארץ
ת.ד. 176 אלעד 4081003
טלפון: 03-9030580
פקס: 03-9030891

מנויים:

דמי מנוי לשנה: 60 ₪

**ניתן לקבל את הגליון
בקובץ דיגיטלי ע"י שליחת
בקשה למייל המערכת:
tнувot@macon.co.il**

© כל הזכויות שמורות

ה דבר העורך

בימים ההם בזמן הזה

- נ מידע הלכתי** - ראש המכון הגאון רבי **שניאור ז. רווח** שליט"א
- א. לוח זמנים לקדושת שמיטה בשנה השמינית
 - ב. שמן זית של שביעית להדלקת נר חנוכה ולטיגון
 - ג. הפרשת חלה מעיסת סופגניות וכיצד יעשה בנילוש משמן שביעית
 - ד. שמן זית המהודר ביותר לנר חנוכה - סקירה

גנוזות

- יד רבינו שמואל אבן צור** זיע"א
- כת"י - דרוש לחנוכה

הגות ומחשבה

- ית הגאון רבי יעקב בייפוס** שליט"א
- נרות החנוכה מאירים את דרכנו בנתיבות החיים

מאמרים הלכתיים

- כ הגאון רבי שלמה משה עמאר** שליט"א
- הדלקת נר חנוכה בשמן שביעית
- כב הגאון רבי שניאור ז. רווח** שליט"א
- אוכמניות מזנים דרומיים אם יש לדונם כפרי עץ או שיח האדמה -מחקר מקיף-
- כט רבי משה יהודה לנדאו** שליט"א
- קנית שתילים זרעים ונטיעות בשנה השמינית
- לה רבי משה שרון** שליט"א
- פירות ערלה שנתערבו עם פירות היתר - אם אמרינן בהו חד בתרי בטיל

בני עמודי

- לח הלכה למעשה** - שו"ת מאת ראש המכון ורבני בית ההוראה שליט"א
- סלומון נורבגי * תרו"מ בפירות בשנה השמינית * כלאים בעציץ * כלאים באדנית הידרופונית * ריבה מאתרוג קדושת שביעית * מעשרות משנה לשנה באותו עץ * עצים ממשלה שלא בפיקוח לגבי ערלה * תולעת בשקית חיטה

ארץ ישראל קודמת

מסופר, שכשחזר הבית אברהם מארץ ישראל לעיר מגוריו ברנוביץ' הביא עמו מרוב חביבות דקדושה חלה קטנה שנאפתה מעיסה בארץ ישראל וצירפה בשולחנו ביום שבת קודש ללחם משנה לחלתו הגדולה, ונסתפק על איזה מהם לברך, על החלה הגדולה מחו"ל, או על החלה הקטנה מארץ ישראל. ולידו ישב הגאון רבי אריה לייב רוגוזניצקי זצ"ל הרב מנאליבוק והשיב לו על פי האמור בתורה (בראשית טו יח) "הנהר הגדול נהר פרת" ופרש"י דאע"פ שהוא קטן יותר משאר הנהרות מכל מקום משום כבודו של ארץ ישראל קוראים לו גדול, הרי שאף בעניננו אף על פי שהחלה מארץ ישראל קטנה יותר, יש לה מעלה של גדול, ויש לברך עליה.

וכעין זה מסופר על רבינו המלבי"ם שפעם אחת הודיעו לו כי שני אורחים מחכים לו, אחד שבא מארץ ישראל והשני אחד מגדולי הרבנים ברוסיה, וצוה המלבי"ם להכניס בראשונה את זה שדר בארץ ישראל. וכשנכנס אחר כך הרב מרוסיה היה נעלב מעט שהכניס קודם את היהודי מארץ ישראל, ושאל את המלבי"ם אם שמע ממנו הרבה חידושי תורה. השיב לו המלבי"ם לא שמעתי ממנו חידושי תורה אבל נזכרתי באותה שעה במאמר הכתוב על "הנהר הגדול נהר פרת" ורש"י מפרש לפי שהיה דבוק לארץ ישראל קראוהו גדול אף על פי שהוא קטן ועל אחת כמה וכמה שמי שיושב בארץ ישראל הוא גדול יותר מהגדולים היושבים בחוץ לארץ.

והנה בנידון הראשון לגבי החלה מארץ ישראל, יש מקום לחלק ולומר דדוקא כאשר הנהר זורם ליד ארץ ישראל, הוא נקרא גדול, אבל החלה שכבר יצאה מארץ ישראל, יתכן שאיבד את מעלת הגדול שלו. ומכל מקום אף בלי סברא זו יש מקום להקדים ולברך על החלה מארץ ישראל מפני שקיימו בה מצוות חלה משא"כ בחלה מחו"ל שהחויב להפריש חלה הוא רק מדרבנן, ועוד שקיימו בה מצוות התלויות בארץ.

חשוקי חמד (בכורות מו, א)

בימים ההם בזמן הזה

מתכבדים אנו בשמחה ובהתרגשות להניח לפניכם ברכה את גיליון 'תנובות שדה' המכיל בתוכו חומר יקר ערך בנושאי המצוות התלויות בארץ וחג החנוכה.

מן הנותן להביא בפתח גיליון זה אשר זוכה להרבות ולהפיץ את תורת ארץ ישראל והמצוות התלויות בה, את דברי רבינו השל"ה הקדוש בבארו את סוד ימי החנוכה וגדולת ימים אלו אשר נגאלו מהגזירה להשכיחם תורתך ולכן נחשב כחנוכת העולם מחדש, וז"ל:

הנה חנוכה שבו היה חנוכת בית המקדש, והוא רומז לחנוך העולם. כי העולם נברא בשביל התורה וקיום המצוות, והיונים רצו לבטל תורה ומצוות מִישראל. וכשגברו החשמונאים אז נתגברו התורה והמצוות, ממילא נתחנך העולם. וכמו שהעולם נברא בכ"ה לחודש, כי העולם נברא כ"ה לאלול, ומה שאמרו (ראש השנה י ב) העולם נברא בתשרי, זהו בריאת האדם, אבל התחלת הבריאה בכ"ה לחודש, כן חנוכה כ"ה לחודש. וכמו שראשית הבריאה 'יהי אור' (בראשית א, ג), כן מצות חנוכה בנרות. וכמו שאור הראשון נגזר ואין משתמשים בו (תגינה יב א), כן הנרות הללו אסור להשתמש בהן. ורמז לדבר 'יהי אור' 'יהי עולה כ"ה'.

(של"ה, תורה אור, פר' וישב את ח' בהגה"ה)

בגיליון זה תקבלו מידע יקר ערך על שנה שמינית ודברים שהזמן גרמן, הן בענייני חנוכה הקשורים לשמיטה, הן במידע הלכתי המפורט לזמני קדושת שביעית, והן בסקירה ייחודית על תהליך ייצור שמן זית זך, הנוגעת לכשרות ולרמת ההידור ההלכתית להדלקה במה שקרוב לשמן שהדליקו במקדש. יריעה בפני עצמה קובעת מקום, המאמר הלכתי/מחקרי של מורינא ראש המכון הגרש"ז רוח שליט"א בעקבות מחקר מקיף אשר נערך ע"י המכון ואשר מסתיים בימים אלו לגבי אוכלוסיות מזנים דרומיים המצויים באר"י, האם זה הם בכלל פרי העץ או שיח השדה והנפ"מ לערלה וכן לברכה הראויה העץ או אדמה. המאמר והמחקר מתפרסמים לראשונה לפני רבני ודייני ישראל, ת"ח יודעי ספר תופסי תורה, החפצים לדעת את המעשה אשר יעשון.

דברי מחשבה ואגדה בעניין חג החנוכה, תקראו במדורים 'גנוזות' ו'הגות ומחשבה' שבתחילת הגיליון. בנוסף, שאלות שונות מתוך מאות שאלות שנשאלו בבית ההוראה על כשרות המזון ועל מצוות התלויות בארץ מתפרסמים במדור 'תשובות בהלכה' שבסוף הגיליון.

'הכל תלוי במזל אפילו ס'ת שבהיכל' (זוה"ק נשא קלד, א). ב"ה שזכינו בס"ד וגיליון 'תנובות שדה' עולה ומתקבל בברכה על שולחן מלכים, מאן מלכי רבנן, כאשר מלבד התפוצה הקבועה לרבני ודייני ישראל ואף בחלק מבתי כנסת, ישנה תפוצה רחבה מאד של הקובץ הדיגיטלי המבוקש בפלטפורמות השונות (כדוגמת: דרשו, לדעת, אספקלריא, ועוד). בנוסף, מגיעה בימים אלו בשורה טובה מבית 'אוצר החכמה' על עדכון נוסף, הכולל בתוכו את המשך גיליונות תנובות שדה 142-164, כך שניתן לחפש ולהעלות את כל גיליונות 'תנובות שדה' היו"ל בחסדי שמים משנת תשנ"ה ועד היום. יהי רצון שנזכה להמשיך ולהפיץ את תורת אר"י, להגדיל תורה ולהאדירה. אמן.

בברכה
העורך

רב קהילת 'משכן התורה' אלעד
וראש המכון למצוות התלויות בארץ

- ❖ לוח זמנים לקדושת שמיטה בשנה השמינית
- ❖ שמן זית של שביעית להדלקת נר חנוכה ולטיגון
- ❖ הפרשת חלה מעיסת סופגניות וכיצד יעשה בנילוש משמן שביעית
- ❖ איזה שמן זית מהודר ביותר לנר החנוכה וכשרותו לכל ימות השנה - סקירה

לוח זמנים לקדושת שמיטה בשנה השמינית:

א. ירקות:

הירקות הטריים שנקטפים בתקופה זו כמובן שאין בהם קדושת שביעית, שהרי בירקות הולכים אחר לקיטה, והיא הייתה בשמינית. אולם עדיין רבים מהירקות אסורים באכילה, כיון שחז"ל חששו לזריעות האסורות בשמיטה, ולכן יש צורך להמתין עד אשר עשה כיוצא בו, כלומר שבשמינית, יספיקו לזרוע ולהוציא חדש, וזה משתנה בין ירק לירק.

הירקות הבאים כבר עשו כיוצא בהם ולכן אפשר לרוכשם בשוק, ואין לחוש יותר, הגם שיתכן והם נזרעו באיסור בשנת השמיטה, מכל מקום בטלה מהם גזירת חכמים, ומאידך מה שידוע שנלקט בשביעית אף אם אוחסן וייצא לשוק לאחר התאריכים הנז' עדיין יהיה אסור באכילה שכך הוא הדין לדעת רוב הפוסקים. וכל זה כמובן להוציא הירקות שמעיקרא אין בהם איסור ספיחין, ואלו מותרים מיד בצאת השמיטה כשנלקטו בשמינית, וכבר ציינו בגליון הקודם שזה כולל את הבננה, פפאיה, פסיפורה ועוד.

מן הירקות שהספיקו כבר לעשות כיוצא בו אפשר לציין את הירקות הבאים: **חסה, מלפפון, צנונית, קישוא, חציל, פלפל חריף, שמיר, פטרוזיליה, צנון.** בהמשך חודש כסלו, יותרו גם הירקות הבאים: **תפ"א בייבי (ג), עירית (ד), קולרבי (ה), שומר (ה), תרד (ה), בצל ירוק (י), כוסברה (י), לפת (י) כרוב סיני (כ), סלק אדום (י), סלק עלים (יח).**

בחנוכה, יותרו כל הירקות כולם, מלבד אותם שנקטפו בשביעית ואוחסנו, ומשתמשים בהם במהלך השנה עד שתגיע העונה של הגידולים החדשים. ובניהם אפשר למנות: **בוטנים, בצל יבש, גרעינים [פיצוחים], דלורית, דלעת, חומוס, פול יבש, פופוקרן, פפריקה, שום.**

ב. פירות:

הפירות הטריים המצויים בשווקים הם קדושים בקדושת שביעית ויש לנהוג בהגבלות של קדו"ש [כמפורט במידע הלכתי בגיליון 162]. יש לעקוב מתי חל זמן הביעור ולנהוג בהתאם.

זמני הביעור:

כסליו - אפרסק, נקטרינה, שזיף יפני, תאנה טרייה (בחנוכה).

טבת - גויאבה, חבוש, חרוב, קיוי, שקד ירוק, שקד יבש.

מידע הלכתי | שמן זית של שביעית להדלקת נר חנוכה ולטיגון

בנוסף לפירות הבאים שכבר חל בהם זמן ביעור במהלך חודשי הקיץ: שסק, משמש, דובדבן, ליצ'י, גודגדן, תות עץ, אגס, לימה, לימקואט, פיטאיה אדומה, צבר, קובו, שזף אירופאי, לונגן.

ג. פרחים ושתילים:

ישנם הרבה פרחים שיש לחוש שנזרעו באיסור במהלך שנת השמיטה, ויש לוודא את כשרותם [מצעים מנותקים או חו"ל], כדי להימנע מלסייע לעוברים על איסורי שביעית. רשימה מפורטת של פרחים מזריעת שביעית התפרסמה בגיליונות הקודמים ובפרסומים שע"י המכון.

כללית יש לזכור, כי שתילונים זמן ההכנה שלהם הוא כ 6 שבועות, כך שכל השתילונים הקטנים הם מזריעה לאחר שמיטה.

בנוסף יש לזכור, כי כל מעשה הזריעה במשתלות, על פי הרוב המוחלט באופן תמידי וקבוע, נעשה בבית גמור, ובמצע מנותק לחלוטין, ורק השלבים הבאים מועבר לצמח לבית רשת, או שאר אופנים, ולדבר זה יש נפ"מ למורי הוראה בבואם להכריע שאלות של 'מסייע' לאחר שמיטה. וראה עוד להלן במאמרו של הרה"ג רבי משה לנדאו שליט"א בד"ז.

שמן זית של שביעית להדלקת נר חנוכה ולטיגון

א. הדלקת נר חנוכה משמן שביעית:

נר חנוכה יש האוסרים להדליקו משמן של שביעית כיון שאסור להשתמש לאורה, וכן פסקו הפאת השלחן (ה, ט) תורת הארץ (ח, מז) שו"ת אמרי יושר (ח"א סי' ק) שערי דיעה (ח"ב ט) ספר השמיטה ועוד, שאסור להדליק נ"ח משמן שביעית כיון שאסור להשתמש לאורה.

ויש חולקים ומתירים כיון שזה דבר מצוה, וזה דרך הדלקה, וכן פסקו בשו"ת מהר"ש ענגיל (ח"ב ס"ד) ובשו"ת ציצ' הקדש (י"ד ג), אור לציון (פ"ב ס"ז), מנחת שלמה (ח"א סי' מב) וכן הראה פנים להתיר בשו"ת שבט הלוי (או"ח סי' קפ"ד - אע"ג שלהלכה חשש למחמירים אפי' שאין טעמם ברור לנו), ומו"ר הגרש"מ"ע שליט"א דן בזה בארוכה בשו"ת כרם שלמה (שביעית סי' ד-ה) והעלה שהעיקר להלכה להתיר לכתחילה הדלקת נ"ח משמן שביעית, כיון שזה דבר מצוה, וזה דרך הדלקה, ובפרט כיום שכולם נוהגים להדליק שמש ונהנים מכללל, ומה גם שיש לו הנאה ושמחה מעצם ריבוי האור, ולכן הסיק שכך הוא הדין להלכה*.

גם לדעת המתירים אם כבו נרות החנוכה אע"ג שאין זקוק להן, מכל מקום כדי שלא יבוא הפסד לפירות שביעית, על כן ישוב וידליק, ואם ביום השמיני נותר מן השמן, ידליק בו נר של בית הכנסת, אך לא יעשה מדורה לשורפו, שאסור להפסיד פירות שביעית.

ב. טיגון סופגניות בשמן שביעית

מותר לטגן סופגניות או לביבות בשמן של שביעית, וכמו"כ מותר למרוח שמן שביעית על מחבת או על תבנית קודם הטיגון או האפיה, אם מטרת המשיחה אינה רק שלא ידבק אלא גם כדי שיתן טעם, ובפרט שאין השמן הולך לאיבוד אלא נספג במאכל. אך אם אינו נותן טעם במאכל, וכל מטרת נתינת השמן אינה אלא כדי שלא ידבק המאכל, אסור, מפני שמפסיד את השמן [הגם שבטיגון בשמן מתעוררות מספר שאלות: א. שימוש בפירות שביעית ללא תועלת בהם אלא כדי לתקן מאכל אחר, ואין זה השימוש המותר בפירות שביעית, וכן מצינו בירושלמי תרומות ריש פי"א

א. ראה להלן במדור 'מאמרים הלכתיים', מכתב תשובה של הגרש"מ עמאר שליט"א לג"ר יוסף ליברמן שליט"א בנושא זה.

הפרשת חלה מעיסת סופגניות | מידע הלכתי

שנחלקו אם מותר לתת יין לתוך המורייס, ודעת האוסרים היא שאינו אלא להעביר הזוהמא, ואף שהיין נאכל עם המורייס אסור. ב. הרי הוא מפסיד פירות שביעית מאחר שחלק מן השמן מתכלה בבישול. ג. אפשר שהנאה כזו אסורה מפני שאין הנאתו וביעורו שווים, שהשמן מתכלה, וההנאה באה אח"כ. על שאלות אלו יש לומר שמאחר שהשמן מטעים ונאכל עם התבשיל הרי הוא נהנה מהשמן עצמו, ואינו נקרא מפסידו, וכן מוגדר כהנאתו וביעורו שווים, שהרי בכל בישול נפסדים ומתאדים מקצת מהמרכיבים, ואעפ"כ מותר. אך אה"נ אם כל המטרה רק שלא ידבק המאכל, ואין הנאה מהטעם שמוסיף השמן, ודאי שאסור מהטעמים שנזכרו]. וראה עוד בשביתת השדה בפרק יא סעי' ה' מש"כ בזה.

הפרשת חלה מעיסת סופגניות וכיצד יעשה בגילוש משמן שביעית

א. הפרשת חלה מעיסת הסופגניות

עיסת הסופגניות או הליביות, הגם שבחלקת הם עיסות רכות יותר, מכל מקום אינן נחשבות כעיסה דלילה, אלא כעיסה שבלילתה עבה כשל "לחם", אולם כיון שסופם טיגון ולא אפיה, נחלקו הראשונים אם הם חייבים בהפרשת חלה, והכרעת מרן השולחן ערוך (יו"ד שכ"ט ס"ג) שעיסה זו פטורה מהפרשת חלה, אולם יש שכתבו להחמיר ולהפריש ללא ברכה לחוש לדעות המחייבות, וכך נהגו ברוב המקומות והוא המנהג הנפוץ וראוי לנהוג כך.

ראה מה שהארכתי בזה בשו"ת חלקת השדה חלק א, וביתר אריכות בספר תבואת השדה השלם (הנר"מ בפרק ה' סעי' ג). ובתוך הדברים גם ציינתי שם שזה המשנה האחרונה כפי שתפסה מרן הראש"ל רבינו הגרע"י זצוק"ל, כאשר בזמן כתיבת התשובה הנז' (בשנת תשנ"ז) נכנסתי אל הקודש פנימה ושאלתי הלכה למעשה היאך לנהוג בזה והורה לי בזה שראוי להפריש בלא ברכה לצאת ידי החולקים. אלא ששוב לאחר כמה שנים נדפס ספר הליכות עולם למרן הגרע"י זצוק"ל ובהארתו על הרב בא"ח הנז' (פר' שמיני הלכות חלה עמ' רכד), כתב שלמעשה אין צריך להפריש חלה כלל ואפילו לחומרא, וכדעת מרן השו"ע, כיון שהכרעתו היא הכרעה גמורה, ועוד שחלה בזה"ז דרבנן ואולינן לקולא. וכ"ז דלא כמ"ש לי בעל פה, ולמעשה משנה אחרונה עיקר. אלא שכמדומני מנהג העולם להחמיר בזה וכדעת הש"ך ושאר אחרונים הנז'. והנה שוב מצאתי בחזו"ע (הל' יום טוב עמ' סח הערה קלג) שאחר שהביא את דברי הבן איש חי, הוסיף: "וטוב לחוש לזה". והנה ספר זה נכתב בשנת תשס"ג, והוא משנה אחרונה [כשספר הליכו"ע ח"ה נדפס בשנת תשס"ב], ואם כן חזרנו להוראתו בעל פה שטוב לחוש ולהפריש בלא ברכה לצאת י"ח החולקים. [ועוד כתבתי שם לדון בדיון ברכת הנהנין ששם מרן השו"ע כתב שירא שמים יצא ידי חובת שניהם, יעו"ש].

וכמובן כל האמור לעיל רק בסופגניות המטוגנות בשמן עמוק, אולם בימינו מצויים סופגניות אפויות בתנור, ואלו ודאי דינם ככל דברי מאפה.

ב. הפרשת חלה מעיסת הסופגניות שגילושה בשמן שביעית:

עיסה שגילושה מקמח של שביעית, או אם לש או הוסיף לעיסה שמן של שביעית, ויש בעיסה שיעור חלה, הרי זו חייבת בחלה. [כן סתם הרמב"ם להלכה, וביארתי דין זה ומקורותיו בספר שביתת השדה (פרק יא סעי' כ), ובספר תבואת השדה השלם (פ"א סעי' טו) והוכחנו שם שיש חובה מעיקר הדין להפריש חלה גם בעיסה הקדושה בקדו"ש, וציינו שם למשנה בשביעית (סוף פ"ט), ולגמ' בבכורות (יב ע"ב). וכ"פ הרמב"ם בהל' בכורים (פ"ו ה"ד). ויש מהאחרונים שכתבו לדקדק מדברי הגמרא בבכורות שם שבחלה טמאה העומדת לשריפה, יהיה פטור מחלה [ראה שו"ת פרי יצחק (ח"א סי' לז), שו"ת

מידע הלכתי | כשרות שמן זית להדלקת נר החנוכה ולכל השנה

מנח"ש (ח"א סי' לט) עי"ש]. וראה עוד בחידושי מהרי"ח (על המשנה שם) מה שהוכיח מגמ' מפורשת במנחות (דף פד ע"א) שריבתה מהפסוק הנ"ל שמביאים עומר מקציר שביעית אע"פ שהקומץ שלה עומד ודאי לשריפה. ולפי זה עולה שגם עיסת שביעית טמאה חייבת בחלה מדאורייתא, וכאמור כן סתם הרמב"ם להלכה].

ג. שריפת החלה מעיסת הסופגניות שנילושה בשמן שביעית:

כאשר מפריש חלה מעיסה שיש בה קדושת שביעית מחמת תערובת הרכיבים שבה כגון שמן של שביעית, צריך לנהוג בחלה כפי שנוהגים בה בשאר שנים, ולכן כיון שבמגע של הלש את העיסה עם השמן זית, הוא מטמא את העיסה, חובה לשרוף את החלה, ואין בשריפתה איסור של הפסד פירות שביעית. ואת הכמות שנוטל לשם חלה, יקח כשיעור הנצרך, מבלי להרבות, כדי שלא יפסיד פירות שביעית שלא לצורך. ומכל מקום נכון יותר שלא יוסיף לעיסה חומרי גלם נוספים שיש בהם קדושת שביעית כגון שמן זית, עד לאחר נטילת החלה, כדי שלא יבואו לידי הפסד. ובדיעבד שכבר עירבם, חייב ליטול את החלה וינהג כבשאר השנים, וכאמור. דין זה ומקורותיו ביארתי בשביתת השדה ובתבואת השדה (הנ"ל).

כשרות שמן זית להדלקת נר החנוכה ולכל השנה

דין השמן במקדש * תהליך יצור השמן בזמנינו * העולה למעשה

מצוה מן המובחר להדליק נר חנוכה בשמן זית (רמ"א ריש סי' תרעג). וכמה טעמים הובאו על כך, א. שבו נעשה הנס. ב. שאורו צלול ויפה. ג. זכר למנורה במקדש.

לגבי רמת הזיקוק של השמן וכו' מצאנו התייחסות בפוסקים האחרונים, כדלקמן:

יש אומרים שיש להקפיד על שמן הראוי למאכל ובדרגה הגבוה שלו, כאשר הדרגה הכי גבוהה בשמן הראוי לאכילה הוא כתית, ואחריו שמן זית זך, ואחריו הנעשה מגפת זית וזה כבר אינו ראוי לאכילה (מורן הגריש"א מובא באשרי האיש עמ' רלט).

הגאון שר התורה הגר"ח קנייבסקי זצוק"ל השיב לבעל מחבר "שאלת רב" (פלי"ח אות י) ששאל שיש שמן זית צלול ראוי לאכילה אבל מחירו כפול משמן אחר שיש בו חומציות והוא נמכר למאור ושאל אם להעדיף את הראוי לאכילה. והשיב לו: ראוי שיהיה כשר לבית המקדש.

מאיידך ראיתי לגאון רבי ניסים קרליץ זצ"ל שכתב בשו"ת שפירסמו ממנו על הלכות חנוכה, ושם בסעיף סג, כתב וז"ל: אפשר להדליק לכתחילה בשמן המיועד למאור ולא לאכילה, דשמן מר כשר למנורה במקדש, ובנר חנוכה א"צ יותר מכך.

בספר תשובות ונהגות (ח"א סי' ריח) כתב ששמן שמבשלים אותו בחמין, הוא פחות מהודר, שכיון שנתבשל אינו דומה כלל למקדש, ולכן יש להקפיד על כתית.

נקדים במעט את דיני שמן במקדש להבנת הסוגיה:

הנה מצאנו את דין השמן למקדש לשני צרכים, האחד לצורך הדלקת נר המנורה, והאחר הוא לצורך המנחות. וקיי"ל [גמ' מנחות דף פה ע"ב - פו ע"ב. וברמב"ם בהל' איסורי מזבח פ"ה ה"א. ובהי"ד. ובפ"ז ה"ח] שיש כמה דרגות, ויש שפסולים גם בדיעבד.

א. שמן שריחו רע או טעמו רע - פסול אפילו למנחות ואפילו בדיעבד.

ב. שמן שנכתש מזיתים ששרו במים זמן הרבה - פסול אף למנחות ואף בדיעבד.

ג. שמן שנכתש מזיתים שלוקים או כבושים - פסול אף למנחות ואף בדיעבד.

ד. שמן שנכתש משמרי הזיתים - פסול אף למנחות ואף בדיעבד.

כשרות שמן זית להדלקת נר החנוכה ולכל השנה | מידע הלכתי

ה. שמן מר שנכתש מזיתים ירוקים שהם בוסר [שלא הגיעו לשליש בישול] - לכתחילה פסול ובדיעבד כשר [ובאם יתמלאו הסעיפים להלן סעי' ז', יהיה לכאורה כשר בדיעבד גם למנורה].

ו. שמן זית שאינו זך [נקי] ואינו כתית [כתוש אלא נעצר במטחנה או ריסוק] כשר למנחות, אולם מצוה מן המובחר אם יביא שמן זית זך או כתית או ביחד.

ז. שמן להדליק את מנורת המקדש, חייב שיהיה שמן "זית זך" "כתית" כלומר צלול וכתוש. כתוש פירושו שכתשוה במכתשת, והשמן נוזל מאליו, וזה להבדיל, משמן שנעצר בבית הבד תחת קורת בית הבד, וקל וחומר מזיתים שנטחנו, שפסולים למנורת המקדש, הגם שהם כשרים למנחות.

על מנת שנבחין בסוגי השמנים המצויים אמרתי להביא סקירה קצרה איך מייצרים השמנים:

שמן הוא מיצוי של נוזל ממוצר מוצק, המוצר המוצק יכול להיות זיתים, אגוזים, אגוז ארגן, ציפת פרי עץ דקל, ועוד סוגי עץ. וכמו כן מיצוי של גרעיני צמח החמניה, קנולה, סויה, תירס, כותנה, בוטנים ועוד.

הרבה מדינות מייצרות שמן מסוגים שונים, אולם אין ספק שיש ריכוזים גבוהים של מדינות ששם יש ריבוי או מומחיות לייצור סוג מסויים של שמן. כאשר בשמן זית בולטים מדינות יוון, ספרד, איטליה, מרוקו, תוניס, וכמובן בארץ ישראל. שמן קנולה בעיקר במערב אפריקה ובדרום אמריקה. שמן חמניות ברוסיה ואוקראינה. וכן הלאה.

סיוורים כשרותיים רבים עשינו בס"ד בעולם במפעלי השמנים הגדולים בעולם, מאטלנטה שבאמריקה, למפעלי שמן ביון ובאיטליה, מפעלי שמן במרוקו ובתוניס, מפעלי שמן הגדולים ברוסיה, וכמובן מפעלי שמן בארץ ישראל בפרט במגזר הערבי בארץ ישראל.

בסקירה זו נתייחס כמובן לשמן זית שהוא הנפ"מ לנידוד.

איכות השמן, מחולקת בדרך הבאה:

שמן כתית - ייצור ללא תוספות ובכבישה קרה [25-27 מ"צ], לייצור זה יש כמה דרגות:

1. Extra Virgin P.D.O - מיוצר מזיתים ממקומות מוגדרים שהאיכות שם היא הגבוהה ביותר שקיים בשמן, והוא שונה מעט בטעם, והוא נמכר במחיר גבוה יותר.

2. Extra Virgin - שמן באיכות גבוהה מאד, ובד"כ זה שמן שבאותו יום נקטף ובאותו יום מסקו אותו לשמן, כך שלא התרבו אינזימים ומיקרואורגניזמים. [מאושר עד רמת חומציות של 0.8%].

3. Virgin - שמן באיכות מעט נמוכה יותר - שמן שנעשה מזיתים שנשארו כמה ימים לפני הייצור שלהם. [רמת החומציות מאושרת עד 2%].

4. שמן זית - שמן באיכות נמוכה יותר קיימת לעיתים דרגה פחות עד 3.3% שהוא משמש לטיגון ובישול.

5. שמן זית מריד - זה שמן זית שמייצרים מזיתים שטרם הבשילו, כלומר מזיתים שהם בוסר, [השלב הנכון למסוק הזיתים הוא בין בגוון של הזית בין ירוק לשחור], ואז אמנם החמיצות נמוכה, אך הטעם חריף ומריד וצבע השמן הוא ירוק כהה.

6. שמן למאור - Lampate - [לתאורה - מלשון לאמפה] - שמן שנעשה מזיתים באיכות גרועה, שנשארו זמן ממושך - כאשר החמיצות היא ברמה גבוהה מעל 3.3%.

ניתן לזהות מיד בין הרמות, באמצעות הריח הנלווה למוצר מזהה מיד על רמתו.

מידע הלכתי | כשרות שמן זית להדלקת נר החנוכה ולכל השנה

כבישה חמה - תהליך נוסף הוא של כבישה חמה, שהיא מחממת את הזיתים לטמפ' גבוהה, ולעיתים מוסיפים גם חומר ממיס, וכל זה כדי למצות את השמן עד הסוף, החסרון הוא הקלקול של החימום את היתרונות שיש בשמן זית. [ולכאורה יש בו חסרון של שמן מזיזים כבושים שאסור גם בדיעבד אף למנחות].

שמן מזוקק - ייצור עם כמיכלים ותהליך חימום של השמן [מתחיל בכ- 100 מ"צ ומגיע לטמפ' גבוהות]:

Refined = מזוקק - זה שמן ירוד מאד מעל 3.3% חמיצות, ובהמשך התהליך מורידים אותו עד קרוב ל 0% חמיצות. התהליך כולל תערובת עם כימיקלים שונים, הוצאה של הצבעים והריחות הלא רצויים, ולבסוף מתקבל שמן ראוי לשימוש באוכל בחזרה, למרות שהוא היה ירוד בתחילה, אולם ללא ריח של שמן זית, וללא חלק מהיתרונות של שמן זית, שמחמת החימום נתנדפו.

שמן גפת Pomace Oil - זה שמן שעובר תהליך מיצוי מהגפת [=פסולת הזיתים לאחר מיצוי השמן] בפסולת הזיתים, יש כ 4% שמן שנותר בפסולת, פסולת זו נכנסת לייבוש בתנור ארוך [שפועל ידידותי לסביבה לא בחשמל ולא בגז אלא בפסולת הזיתים עצמו הוא מוסק], שהחום בתחילת התנור הוא כ 400 מ"צ וסוף המסלול כ 60 מ"צ [הפסולת הסופית נראית כעין אדמת חול חמרה, שיש בה גרגירים שונים ובהם יש יתרת השמן], ומשם הוא נכנס למיכלים שיש בהם Hexane, שתפקידו למצות את השמן המעט הזה שנותר בפסולת, מה שאין כבר באפשרות מכונה למצות. המוצר הסופי של השמן שיוצא הוא הנקרא Pomace Oil - Crude, ויש שאף מוסיפים תהליך מלא של זיכוך לשמן הזה.

תהליך הייצור:

תהליך של הכבישה הקרה, הוא כדלהלן: קבלת הזיתים, כניסה למכונה המפרידה ומוציאה עליה ושאר פסולת. עולים על מסוע ויבראציה חזקה ביותר עם חורים, כאשר תהליך זה הוא תהליך סינון והפרדה. שטיפת הזיתים. [חלק מהתהליכים היו ידניים בעבר, ובבתי בד החדשים המצויים היום הם קיימים, כאשר קיימים עדיין בתי בד עתיקים, שהשימוש הוא ללא מכונות חשמליות כלל].

תהליך עצירת השמן:

1. בעבר היו מפיקים את השמן במכש [או מכתשת] ידני, והיו הזיתים השבורים נכנסים לסלים, והנוזל מהם היה "שמן ראשון". המכש הוחלף לאחר מיכן במכש הידראולי.
2. בבתי הבד המסחריים והמודרניים קיימת שיטה נוספת, ששם הזיתים נכנסים למכונת טחינה עד לקבלת כעין ממרח זיתים. כל הממרח עובר ל-DECANTER המפרידה בין הנוזל למוצק. הנוזל שהוא השמן מעורב עם 3-4 אחוז מים. ועובר לצנטריפוגה המפרידה בין השמן למים, כאשר עדיין נותר אחוז בודד של מים שיוצא בהמשך. השמן הסופי עובר למיכלי ענק.
- המשך התהליך כולל סינון המפריד לחלוטין כל עצמים גם הקטנים ביותר, וזה באמצעות צלולוז [חומר המופק מעצים, והוא מתערבב עם כל השמן, ושוב עובר תהליך המותיר את הצלולוז על הרשת ואת השמן שיוצא נקי וצלול]. תהליך הסינון הסופי הוא באמצעות דפי נייר שאף הם מצללוזה, ואין כל אפשרות שמשו יישאר לאחר סינון זה. בתום תהליך זה מתקבל השמן הראוי לאריזה.
3. מאידך תהליך הייצור של השמן המזוקק שונה בתכלית, כאשר לוקחים את השמן שהוא בדרגה נמוכה, ובחמיצות גבוהה, ועם ריח לא נעים, ומעבירים אותו בתהליך זיקוק, עד לקבלת שמן ללא ריח והוא השמן זית המזוקק המוכר לנו. התהליך כולל חימום השמן בחימום התחלתי של כ 100 מ"צ, לשם מוסיפים חומרים שונים [יש מפעלים בפרט הכשרים לפסח כל השנה שמתמשים רק Bleaching Clay, Caustic Soda, Phosphoric Acid. ויש מפעלים שמוסיפים

כשרות שמן זית להדלקת נר החנוכה ולכל השנה | מידע הלכתי

גם סטיריק אסיד [שחייב הכשר לכל השנה ולפסח בפרט]. ועוד חומרים נוספים [כגון F160 E-900 ועוד]. בטמפרטורה הגבוהה מוסיפים חלק מהחומרי גלם, ומשם יורד לתהליך של הוצאת והפרדת צבעים. ומשם לתהליך סינון. תהליך הוצאת ריחות לא נעשים [שם בסוף התהליך השמן נמצא בטמפר' גבוהה ביותר]. ואז השמן מוכן לאריזה ולשיווק.

העולה מכל האמור:

1. שמן כתית מעולה [Extra Virgin], הוא מוצר הכשר לשימוש לכל ימות השנה ועל פי הרוב המוחלט גם לפסח.
2. שמן זית מזוקק צריך הכשר לגביו לכל ימות השנה ובוודאי לפסח.
3. לגבי השימוש בשמן זית לחנוכה כמצוה מן המובחר ולחוששים להשוות לשמן שהיה במקדש, מצו"ב טבלה של סוגי שמני זית השונים בדירוג לפי רמות ההידור ועל פי מה שנתבאר בדברינו לעיל:

סוג השמן	כשרותו למנורה	כשרותו למקדש	אורו צלול	נר חנוכה
שמן כתית מעולה כבישה קרה - כבישה ראשונה במכתשת	☒	☒	☒	1
שמן כתית מעולה <u>מריב</u> כבישה קרה - כבישה ראשונה במכתשת	☒ כשר בדיעבד	☒	☒	2
שמן כתית מעולה כבישה קרה - כבישה בקורה, אבנים או מטחנה	X	☒	☒	3 זה השמן זית כתית מעולה המצוי בימינו
שמן כתית מעולה <u>מריב</u> כבישה קרה - כבישה שניה בקורה, אבנים או מטחנה	X	☒	☒	4
שמן זית - בכבישה חמה	X	X	☒	כשר
שמן זית מזוקק	X	X	☒	כשר
שמן למאור - ריחו רע וטעמו רע - <u>אך אינו מאוס</u>	X	X	☒	כשר
שמן גפת זיתים - שמן למאור העשוי מגפת	X	X	☒	כשר ופחות עדיף משמן למאור
שמן למאור - ריחו רע וטעמו רע <u>והוא כבר מאוס</u>	X	X	☒	פסול לחנוכה

מידע הלכתי | כשרות שמן זית להדלקת נר החנוכה ולכל השנה

קיימים בשווקים עוד סוגים, ויש לשים לב לרשום על התווית:

1. שמן זית זך - יש קטגוריה נוספת של שמנים המעורבבים באיכות שונות של כתית ומזוקק ביחד, כאשר 70% הוא מזוקק, והיתר הוא שמן זית של עד 3.3% אחוז חומציות.
2. שמן מעורב - מצוי גם שמן זה המעורב שמן זית יחד עם שאר שמנים מן הצומח.

בברכה

שניאור ז. רווח

השגחה פרטית בארץ ישראל

והנה השם הנכבד הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים לכל העולם, אבל ארץ ישראל אמצעות הישוב היא נחלת ה' מיוחדת לשמו, לא נתן עליה מן המלאכים קצין שוטר ומושל בהנחילו אותה לעמו המיוחד שמו זרע אוהביו, וזהו שאמר (שמות יט ה) והייתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ, וכתוב (ירמיה יא ד) והייתם לי לעם ואנכי אהיה לכם לאלהים, לא שתהיו אתם אל אלהים אחרים כלל.

והנה קידש העם היושב בארצו בקדושת העריות וברובי המצות להיותם לשמו, ולכך אמר (להלן כ כב) ושמתם את כל חוקותי ואת כל משפטי ועשיתם אותם ולא תקיא אתכם הארץ, וכתוב (שם פסוק כד) ואמר לכם אתם תירשו את אדמתם ואני אתננה לכם לרשת אותה אני ה' אלהיכם אשר הבדלתי אתכם מן העמים, יאמר כי הבדיל אותנו מכל העמים אשר נתן עליהם שרים ואלהים אחרים, בתנו לנו את הארץ שיהיה הוא יתברך לנו לאלהים ונהיה מיוחדים לשמו. והנה הארץ שהיא נחלת השם הנכבד תקיא כל מטמא אותה ולא תסבול עובדי ע"ז ומגלים עריות ... והנה בחוצה לארץ, אף על פי שהכל לשם הנכבד, אין טהרה בה שלימה, בעבור המשרתים המושלים עליה והעמים תועים אחרי שריהם לעבוד גם אותם ...

ואין רשות לפרש בענין הארץ יותר מזה, אבל אם תזכה להבין הארץ הראשונה הנזכרת בפסוק בראשית והנזכרת בפרשת אם בחקותי (להלן כו מב), תדע סוד נשגב ונעלם, ותבין מה שאמרו רבותינו (תנחומא ויקהל ז) בית המקדש של מעלה מכון כנגד בית המקדש של מטה, וכבר רמזתי לך בפסוק כי לי הארץ (שמות יט ה).

רמב"ן (ויקרא יח, כה)

דרוש להנזכה^ב

שבת פרק ב"מ, ת"ר, והמהדרין נר לכל אחד ואחד. והמהדרין מן המהדרין, בית שמאי אומרים: יום ראשון מדליק שמנה, מכאן ואילך פוחת והולך; ובית הלל אומרים: יום ראשון מדליק אחת, מכאן ואילך מוסיף והולך. אמר עולא: פליגי בה תרי אמוראי במערבא, רבי יוסי בר אבין ורבי יוסי בר זבידא, חד אמר: טעמא דבית שמאי כנגד ימים הנכנסין, וטעמא דבית הלל כנגד ימים היוצאין, וכו', עכ"ל.

עלינו לשבח לאדון הכל על הנסים ועל הפורקן שעשה לאבותינו בימים ההם ובזמן הזה כשעמדה מלכות יון לשבח מעם קדש שבת ומלה ור"ח שלשה המה שב"ר על שבר, ועשה האל עמנו את הטובה ולא עלתה בידם.

וע"ז קרא נעים ומירות ישראל, מזמור חנוכת הבית לדוד, ארוממך ה' כי דלתני וכו'. זה יצא ראשונה בענין שבת שרצה לשכח מהם, ויובן ע"פ מה דאי' בש"ס (מעילה יז.), פעם אחת גזרה מלכות על יש' שלא לשבות, נטפל להם וכו', וא"ל מי שיש לו אוהב רוצה הוא בקיומו לכונו עושר ונכסים או וכו', ומי שיש לו שונא רוצה הוא בקיומו או לאבדו ולהומו, וא"ל ודאי שונא יש לפרוק מעליו העושר ויהיה עני חשוב כמת, א"ל כך יש' כ"ז שהם שובתים הם מתבטלים ממלאכה וכל מה שטורח אדם בע"ש אוכל בשבת, ונמצא הדין גרמא עניותא ליהודאי, וקבלוה ממנו והניחו יש' לשבות. עוד אז"ל, גוי ששבת חייב מיתה.

ז"א, 'ארוממך ה' כי דלתני', ויאה עניותא ליהודאי, ואני דל והולך מחמת שמירת שבת שאני בטל ממלאכה, ממילא אות היא [ששוכן] בישראל. ולא ערב זר בתוך שמחתם, שלא יהיו שומרים שבת, פן תדבק בהם העניות. 'ולא שמחת אויבי לי' שבשמחתנו בשמירת שבת לא ישמח עמנו.

או יהיה פי' 'ולא שמחת אויבי לי', שלא ישמחו לי כשיעבירו ממני שבת פן נעלה על במותימו בעושר ונכסים, 'ולא שמחת אויבי לי' לקיים גזירה זו מטעם 'כי דלתני', ואני עני ואביון ע"י

א. רבינו שמואל אבן צור, נכד היעב"ץ, מגדולי חכמי רבני פאס שבמרוקו, נפטר בתאריך כה אב תקנ"ב וקבורתו במקנאס. תשובות רבות אשר רבינו חתום עליהם נדפסו בין השאר בספר 'אבני שיש' וכן בספר 'נר מערבי' ו'משפטים ישרים'. פעמים שחותם בשם תשב"ץ.

כת"י זה נמצא באוסף ספריית חב"ד ליובאוויטש, מס' 1607, עמ' 220 ואילך. ברכת י"שר כח לידידינו מחוקרי המכון אשר ידו רב לו בההדרת ועריכת כת"י רבותינו זיע"א אשר ראו אור ע"י 'המכון למצוות התלויות בארץ' הרה"ג נתנאל אביטל שליט"א.

ב. בתחילת מאמר זה מקדים רבינו בזה הלשון: 'חדשתי וכתבתי דרך קצרה למזכרת כי אין לי פנאי לכתוב'. הנדפס כאן הינו חלק מתוך המאמר 'דרוש לחנוכה'.

שמירת שבת. ועפ"ז פירשתי מז"ל אין שלם אמר אלהים לרשעים, מכאן שהקב"ה אוהבן. ע"ע. זו כנגד שבת.

כנגד ר"ח, אמר 'ה' אלקי שועתי אליך' וכו'. והוא ע"פ מ"ש המפ', דטעם ר"ח הוא רומז לנו הבנים, כי עמו אנכי בצרה, ולכך אנו מרקדים נגד הלבנה ואומרים שאף הם עתידים להתחדש כמותה, ובא לציון גואל. ואי' במד' על פס' עם נושע בה', כשאנו מתפללים על הקב"ה לאוקמה שכינתיה מעפרא, מ"ט 'עם נושע בה', כי עמו אנכי בצרה.

ז"א 'ה' אלקי שועתי אליך' על הגלות בר"ח בחדוש הלבנה, עם נושע וכו', וכששועתי אליך לחדש המלוכה, ממילא 'ותרפאני', רפואות תעלה אעלה על ראשי כי בו אנו בטוחים שיוציא ממסגר נפשנו.

אמר עוד, 'ה' העליתה מן שאול נפשי' וכו', ע"פ מז"ל שאברהם אבינו ברר לבניו שעבוד מלכיות ולעת"ל אב' אבינו יושב בפתחה של גיהנם וכל ערל בשר דוחפו לגיהנם, ומי שהוא מהול וחתום בבריתו הוא ניצול וכו', והנה כנגד המילה שרצו לבטלם וממילא יהיו יורדי גיהנם, לז"א 'ה' העליתה מן שאול' ואבדון שהוא גיהנם 'נפשי', מאחר שלא עברתי ממצותיך ואות ברית קדש חתום חותם תרועה בבשרינו, וממילא 'החייטנו מיורדי בור'.

אמר עוד 'זמרו לה' חסידיו והודו לזכר קדשו', יובן ע"פ מ"ש המפ' דחייב בכל יום לברך שעשה נסים דבכל יום היה הנס מתחדש. והקשו המפ', דהא הנס לא היה אלא ז' ימים, אבל שמן להדליק יום אחד היה להם, וא"כ הנס לא היה אלא ז' ימים, ושלה"כ תירץ דטעם שמנת ימים הוא מטעם חינוך הבית שחנכו את הבית כמו שתקינו 'ופנו את היכלך וטהרו את מקדשך', ושמנת ימים כנגד שמנת ימי המלואים, ז"א 'זמרו לה' חסידיו' שקבעו ח' ימים אלו בהלל גמור ובהודאה, זמרו לה' חסידיו, ושמה תאמר א"כ למה לן ח' ימים, והלא הנס לא היה אלא ז' ימים, לז"א 'והודו' בהלל גמור 'לזכר קדשו' לזכר מקדש וקדשו שטהרו את הבית וחנכוהו.

אמר עוד 'כי רגע באפו חיים וכו', והוא ע"פ מ"ש הפר"ח בסי' תר"מ, שמדברי הרמב"פ מוכח שהנצחון היה ביום כ"ה, והקשה דאיך אנו מדליקין בליל כ"ה, היה לנו להדליק ביום כ"ו, דבליל כ"ו התחילו להדליק, ותריך דיום א' קבעוהו חכמים משום נצחון האויבים, יע"ש. ז"א 'זמרו לה' חסידיו' שנצחנו את האויבים, זה ביום הא', ואח"כ בז' הימים 'והודו לזכר קדשו', לנס שהיה בבית המקדש, הדלקת המנורה שהדליקה ז' ימים בדרך נס. ותדע, למה לן למימר וכי 'כי רגע באפו חיים ברצונו', שביום כ"ה היתה המנוחה, 'בערב' של יום כ"ה 'ילין בכי', עדיין היה עת מלחמה, 'ולבקר' של יום כ"ה 'רינה', אזי היה גלה ורנן בנצחון האויבים, וא"כ אין לנו כי אם ז' ימים, לכך הוצרכנו לתרץ דיום א' עושינו אותו לזכר נצחון שהיה ביום הא', אבל למ"ד שהנצחון היה לעת ערב יום ר"ה, אין אנו צריכים לזה, דהרי נחו היהודים מאויביהם ביום כ"ד לעת ערב, ושפיר קבעו ח' ימים אלו בהלל גמור ובהודאה ומדליקין נרות כל ח' ימי חנוכה.

*

והמהדרין מן המהדרין, ב"ש אומרים בליל הא' מדליק ח' מכאן ואילך פוחת אחד בכל יום, וב"ה בליל הא' מדליק א' מכאן ואילך מוסיף והולך. ופליגי בה אמוראי, דאיכא למ"ד דב"ש כנגד הימים הנכנסים, וב"ה כנגד ימים היוצאים, ואיכא למ"ד דב"ש סברי כנגד פרי החג, וב"ה סברי מעלין בקדש וכו'.

ובזה נבין דברי המסרה הלוח וגדול הלוח וחסור הלוח ונסוע הלוח וחסור הלוח ושוב. ע"י פירוש מסורה זו בנימוקי.

וע"פ האמור יבוא על נכון, 'הלוך וגדל', ר"ל שצריך להדליק נר ומוסיף בכל לילה אחת הלוך וגדול שהולך ומוסיף אחת בכל יום, כס' ב"ה וטעמייהו הוא כנגד הימים היוצאים, ז"א 'הלוך ונסוע' ר"ל כנגד כל שיוצא ונסוע מח' ימים מדליק כנגדה, זו היא ס' ב"ה. אבל ס' ב"ש היא, 'הלוך וחסור', שבלילה הא' מדליק ח', מכאן ואילך פוחת אחת בכל יום, ז"א הלוך וחסור, שיהיה פוחת אחת בכל יום, וטעמייהו כנגד ימים הנכנסים, ז"א 'הלוך ושוב', ר"ל למה פוחת, כדי שיהיו כנגד ימים הבאים שישוּבו.

וע"פ האמור לעיל אבינה מסורה יום יום ז', לשקוד על דלתותי יום יום, והיה משנה על אשר ילקטו יום יום, ויהיה כדברם אל יוסף יום יום, ברוך ה' יום יום, לשלם נדרי יום יום, ואותי יום יום ידרשון, ואהיה שעשועים יום יום.

וכונת בעל המסורה להורות הלכות חנוכה ובאיזה מקום קביעותה, והוא שמצותה להניחה בטפח הסמוך למזוזת הפתח משמאל, כדאי' בא"ח סי' תרע"ב ז', גם אמרנו דקי"ל כב"ה דמוסיף אחד בכל יום, גם בסי' תרס"ו ג' שבכל לילה מוסיף אחד ויתחיל להדליק בליל ב' מנר ב' ויתחיל לברך על הנוסף וכן בכל לילה.

ז"א לשקוד על דלתותי יום [יום], שיעשה אותה ויקבענה בדלת או על המזוזה, 'לשמור מזוזות', ר"ל שצריך לעשותה בדלת שמאלית באופן 'לשמור מזוזות פתחי', שיהיו נשמרים מזוזות פתחי אלה מזה נר חנוכה ואלה מזה מזוזה שהיא כתובה בימין. וכיצד תעשה בהדלקתה, לא כדברי ב"ש בלילה הא' שמנה והולך ופוחת, אלא כב"ה דסברי הולך ומוסיף, בליל ב' מדליק שנים, ז"א 'והיה משנה על אשר ילטו יום יום', כשבלייל שני ידליק שנים וכן בכל לילה מוסיף אחד. ז"א 'והיה כדברם אל יוסף יום יום', ר"ל שיהיה הולך ומוסיף אחד בכל יום, ולא כס' ב"ש דאמרי הולך ופוחת. ואמר 'ברוך ה' יום יום', ר"ל שעל הנוסף צריך לעשות ברכתו שהיא עיקר מצות הלילה. עוד 'לשלם נדרי יום יום', הוא לרמוז דאי לא הדליק כל הלילה אין לה תשלומין.

ובברכות קי"ל סי' תרע"ו א', דאי לא בירך זמן בליל הא' מברך בכל לילה שיזכור, ז"א 'ברוך ה' יום יום לשלם נדרי', ר"ל דבברכות אי שכח ולא בירך יכול לשלם נדרו יום יום שיזכור משמנת ימי חנוכה. גם קי"ל דח' ימי חנוכה גומרין בהם את ההלל, דבכל יום נס היה בפ"ע. גם כתב הרב שלטי הגבורים דיש לעשות סעודה בכל יום מח' ימי חנוכה דכל יום היה נס בפ"ע, וגם שבו היה חנוך הבית. ז"א 'ואותי יום יום ידרשון', ר"ל שידרשו ה' על הנסים ועל הפורקן בהלל גמור ובהודאה בכל יום ויום. גם מצוה לעשות סעודה בכל יום, ז"א 'ואהיה שעשועים יום יום', שישתעשע בקביעות סעודות בכל יום ויום, כל כל יום חלוק מחבירו בניסו.

או יאמר ע"פ מ"ש הרב ב"י בסי' תרע"א, על הא דקי"ל חצר שיש לה ב' פתחים מב' רוחות צריך להדליק בשתייהן מפני החשד, והקשה מהא דאי' בסי' צ' ח', דהיכא דיש לבית הכנסת ב' פתחים דליכא חשד, מותר לו לעבור אחורי כו', דאמרי אינשי מפתחא אחריתי עייל. וה"נ נימא בפתחא אחריןא אדליק. ותירץ, דתפילה מאחר שהיא קבלת עול מ"ש, לא חשדי ליה. ועוד, דנר חנוכה אחר שיש בו חסרון כיס חשדי ליה. והרב פר"ח תירץ, דנר חנוכה אחר שהוא מזמן לזמן חשדי ליה

ג. ובאותו יום שדרשתי היה פקידת שנה לבעה"ב אחד מבני הכנסת, ופירשתי מסורה זו ע"פ מ"ש המפרשים דטעם ג' פקידות שבוע וחדש ושנה שנהגו לעשות קדמונינו כנגד נר"ן, שבכל פקידה עולה אחת משלש אלה בשמים, וכנגדן אנו עושים ג' פקידות. ואיתא בש"ס, דבכל השנה עולה ויורדת הנשמה, ובסוף שנה עולה ואינה יורדת, ומעלין אותה ממקום למקום גדול ורב, ע"ד ילכו מחיל אל חיל. ז"א 'הלוך וחסור הלוך ושוב', ר"ל כ"ז שהלוך וחסור ועדיין לא עברה עליו שנתו הנפטר והוא הלוך וחסור מפקידה לפקידה ש'ותחסרהו' ממנו פעם נפש פעם רוח וכו', אזי עדיין הלוך ושוב, עולה ויורדת לפעמים עולה לפעמים יורדת, אבל במלאת לו שנה תמימה (שנה) עולה ואינה יורדת, הלוך ונסוע ולא תוסיף עוד לבוא, אזי הלוך וגדול שהנשמה עולה במעלות ילכו מחיל אל חיל גדול.

בשוכח, משא"כ תפילה שהיא תדירית. ולי נראה לתרץ, דתפילה אחר שיש לה תשלומין אפי' אחר עבור זמנה, לא חשדי ליה, די ש' לו זמן עוד היום, אבל לא כן הדלקת נ"ח דאין לה תשלומין אחר הלילה, אתי למחשדיה שבטיל את המצוה.

וזהו שמתרץ בעל המסרה, 'לשקוד על דלתותי והיה משנה' וכו', ר"ל אי דלת זה וחצר זו יש בו מזוזות פתחי לשון רבים, שני פתחים, צריך הוא להדליק בשתייהן, וזהו 'והיה משנה' שידליק בב' הפתחים שתי חנוכות, אחת בכל פתח משום חשדא, וא"ת, ומאי שנא מב"ה שיש לה ב' פתחים דמותר לעבור לפני הפתח ואין חשד, לזה אמר 'ויהי כדברם אל יוסף', ר"ל דשאני תפילה שאין בה חסרון כיס לכך לא חשדינן ליה ה"ה כדברם אל יוסף שאין בו אלא דברים הדברים, לא כן נ"ח דאית ביה חסרון כיס. עוד אמר 'ברוך ה' יום יום', ר"ל דשאני תפיל' דאית בה ברכת ה' שהיא קבלת עול מ"ש ואין חושדין אותו בברכת ה' שהיא קבלת עמ"ש.

עוד אמר לתרץ 'לשלם נדרי יום יום', ר"ל שתפילה יש לה תשלומין 'לשלם נדרי יום יום', לא כן הדלקת חנוכה אין בה תשלומין ואתי למחשדיה. עוד תירץ, ד'אותו יום יום ידרשון' כדברי פר"ח שהתפילה תדירה ואותו יום יום ידרשון ולא אתי לידי שכחה, לא כך חנוכה דזמן לזמן אתיא. אמר עוד, 'ואהיה שעשועים יום יום', ע"פ מה שתרצתי עוד, דשאני תפלה שהיא בקשת צרכים ותחנונים ודאי דלא חשיד כי כמה, חפצו אחריו שהיא הנאתו ומדי דאית ליה הנאה ודאי עבד, ז"א 'ואהיה שעשועים' שכל התפלה לבקש רצון כרצון איש ואיש חונן הדעת ורפאנו וברך עלינו את השנה, דכלם הם להיותו חי ומשתעשע כל ימי חייו, ודאי לא בטלה, לא כן נ"ח דאינו בקשת צרכיו אלא הזכרת נסים ונפלאות.

תפילות ומצוות באר"י עולים ישר לשמים

הנה ברכו את ה' כל עבדי ה' העומדים בבית ה' בלילות וכו'. אפשר לסמוך כאן ענין כי גדלה מעלת יושבי ארץ ישראל עתה בגלות מכמה טעמים וכבר הארכתי בעניי בקונטרסים יוסף אומץ בזה, ועתה אומר בקצרה דארץ ישראל היא חלק ה' ולא נתנה לשרים ובכח התורה והתפלה והברכות והמצוות הנעשות בארץ ישראל עולים דרך ישר בשמים מבלי תערובת או עם שרים. וז"ש הנה ברכו את ה' דרך ישרה מבלי אמצעי. והדר מפרש כל עבדי ה' העומדים בבית ה' בא"י ובפרט בתוככי ירושלם שהיא קדושת עולם ושכינה לא זזה מכותל מערבי וז"ש בבית ה' בלילות בגליות. שאו ידיכם קדש רמו שילמדו תורה לשמה להמשיך מבחי' קדש ללאה כמ"ש רבינו האר"י זצ"ל. וברכו את ה' שיוכנו ליחד קודשא בריך הוא ושכינתיה וז"ש וברכו את ה' את רומז למ' ה' קב"ה ואז כשיש יחוד עליון משם יושפע שפע ישועה ורחמים והשפי"ע בצחצחות וז"ש יברכך ה' מציון עושה שמים וארץ:

חומת אנך (לחיד"א, תהלים קלד)

מחבר סדרת ספרים 'ילקוט לקח טוב'
מרבני ישיבת 'כנסת חזקיהו' - רכסים

נרות החנוכה מאירים את דרכנו בנתיבות החיים

ימי החנוכה יכולים להוות למתבונן, ימי חיזוק בתורת ההשתדלות, המהווה נושא המלווה אותנו בכל יום ובכל שעה. לפיכך מן הראוי הוא לדון בימים אלה בנושא נכבד זה.

בראשית הדברים נציג ג' מקומות שבהם מוזכר ענין ההלל וההודאה, שהם עבודת היום בימי החנוכה.

בגמ' (שבת כא:) מובא: "מאי חנוכה [על איזה נס קבעוה - רש"י]... וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום, בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהיה מונח בחותמו של כה"ג, ולא היה בו אלא להדליק יום אחד. נעשה בו נס, והדליקו ממנו שמונה ימים. לשנה אחרת קבעום, ועשאוּם ימים טובים בהלל ובהודאה".

המקום השני הוא, תפילת "על הניסים", בה מתואר נס הנצחון במלחמה, ובסופו נאמר: "וקבעו שמונת ימי חנוכה אלו להודות ולהלל לשמך הגדול".

לשני אלה מתווספת התפילה הנאמרת מיד לאחר הדלקת נרות חנוכה: "הנרות הללו אנו מדליקים... כדי להודות ולהלל לשמך הגדול" וגו'.

השאלה העולה כאן כאילו מאליה, מה פשר ההבדל הבולט כ"כ בין דברי הגמ' לבין הנאמר ב"על הניסים"? בגמ' מוזכר רק נס השמן, בעוד שב"על הניסים" מדובר בהרחבה אך ורק על נס הישועה במלחמה. גם "הנרות הללו" אומר דרשני, שכן בעת הדלקת הנרות היינו מצפים שידובר על נס פך השמן, והנה הנושא הוא שוב אך ורק "על הניסים ועל התשועות על הגבורות ועל המלחמות".

להבנת הדברים, נעלה בקצרה את נושא ההשתדלות שבו פתחנו בראשית דברינו.

הורתו ולידתו של ענין זה בחטא אדם הראשון. עד אז הונח אדם בגן עדן "לעבדה ולשמרה" ללמוד תורה ולקיים את המצוות, ולא נדרשה ממנו כל התעסקות אחרת. רק אחרי החטא נענש ב"בזיעת אפך תאכל לחם", ומאז אנו נדרשים "לשלם מס" כדי לקבל את ברכת ה' ולעשות השתדלות מצדינו. רק היחידים שעשו כרשב"י ועלתה בידם, זכו למתנת שמים בלי לפעול פעולות. אך עלינו ועל שכמותינו נאמר, "וברכתיך - בכל אשר תעשה".

מצב זה מעמיד אותנו בפני נסיון תמידי, שכן קו דק מפריד בין השתדלות ב"טהרתה", לבין נתינת משקל יתר להשתדלות הגובלת עם תחושה של "כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה". ובמלים

הגות ומהשבה | נרות החנוכה מאירים את דרכנו בנתיבות החיים

פשוטות יותר, הנטיה הטבעית של היצור האנושי ליחס לעצמו או גם לחבריו את ההצלחה של דברים הנעשים על ידו, היא חציית הקו הדק הנ"ל.

הנסיון הזה מלווה אותנו בכל שטחי החיים, בעיסוקים פרטיים, בהצלחות בלימוד, בפרנסה במעמד חברתי וכדו'. וכמו כן בהתייחסות להתנהלות החברה כולה ולכל המתרחש בעולם כולו.

ניתן להגדיר את שני עברי המתרס של נושא זה, כשתי אפשרויות ל"קראו את המפה" - על פי ה"קרי" או על פי ה"כתיב". "מנהגו של עולם" הוא לקרוא את כל המתגלה לעינינו על פי ה"כתיב". כלומר, לפי הנראה לעין (המוזנת ע"י פרשנויות כפרניות של העיתונות וכדו'). ההשתדלות נחשבת לגורם עיקרי בהולדת תוצאותיה. אולם אנו זכינו לקבל את המבט התורתי שמקנה לנו ואת ה"קרי", דהיינו את ההכוונה כיצד יש לקרוא באמת את ה"מפה".

הגר"י בורודיאנסקי שליט"א מבאר בספרו את הפסוק "שויתי ה' לנגדי תמיד, כי מימיני בל אמוט". יד ימין היא העיקרית, יד שמאל היא העוזרת וממסייעת. רבים חיים עם התחושה שהם המה העושים, והחלק של הקב"ה להיות המסייע (סייעתא דשמיא) או העוזר (בעזרת ה'). כאן בא הפסוק וקובע "כי מימיני בל אמוט", הקב"ה הוא הימין הוא העושה ויעשה לכל המעשים. "ימין ה' עושה חיל", והחלק שלנו מצטמצם בהשתדלות גרידא.

לאור זה נחזור לניסי חנוכה. נס הישועה במלחמה הוא בעצם עיקר הסיבה להודאה, שכן ה' הציל אותנו מצרה גדולה. ועיקר החדש בשישועה יתגלה לעינינו כאשר נכיר בה באופן ברור שהיא משמים, בכך תתגלה חובת ה' אלינו ולקרבתו לעבודתו ועל זה חלה עלינו חובת ההודאה. אולם כאן היה קושי להכיר בנס, כיון שיד אדם היתה מעורבת בו, ובזה נפתח פתח להפוך את ההשתדלות הנפלאה של החשמונאים, לסיבה לנצחון (כפי שישנם כאלה המיחסים להם גבורה וכו').

אומר המהר"ל (בחיידושו על אגדות הש"ס) "ולפיכך נעשה הנס ע"י נרות המנורה, שידעו שהכל היה בנס מן השי"ת. וכך המלחמה שהיו מנצחין ישראל היה מן השי"ת". כלומר, נס השמן לכשעצמו לא היה דרוש לישראל כמו נס הישועה במלחמה. מאידך נס השמן היה נס גלוי וברור ללא שמץ יכולת לייחסו לבני אדם. בא נס זה והאיר את עיני ישראל לראות את נס המלחמה באור הנכון.

לפיכך עיקר ההודאה ב"על הנסים" היא על המלחמה, אך ראשית ההודאה היא בהודאה בעובדה שמאת ה' היתה זאת. לצורך זה, אומרת הגמ' נקבעו הימים להודות על נס פך השמן, כי ע"ז מודים בנקל. ומתוך זה יבואו לעיקר ההודיה - על חסדי ה' בנצחון במלחמה.

לכן בעומדנו מול הנרות המרצדים והמזכירים לנו את הנס הגלוי, אנו אומרים מיד דברי הלל והודיה על המלחמות ועל הגבורות ועל התשועות. וזה עבור כולנו שיעור מאלף בראייה הנכונה של כל התנהלות חיינו. להעמיד את ההשתדלות במקומה הנכון ולראות את יד ה' המטיבה עמנו בכל יום ובכל עת ובכל שעה. כך יאירו נרות החנוכה את דרכנו בנתיבות החיים, ובזה נזכה אם ירצה השם, לסייעתא דשמיא ולעזרת השם בכל מעשי ידינו.

הדלקת נר חנוכה בשמן קדושת שביעית

בעה"ת"ש, אור ליום ג' תשעה ימים לחדש שבט התשנ"ו

לכבוד האי גברא רבה ויקירא, דרופתקא דאורייתא הרב הגאון המפורסם לשם טוב ותהלה, מיחידי סגולה. כמוהר"ר יוסף ליברמן שליט"א, ראש ישיבת "כולל שומרי החומות" ורב דק"ק סדיגורא בעה"ק ירושלים תובב"א. ומחבר הספרים הידועים "משנת יוסף" על שביעית ד"ח.

החיים השלום והברכה למעכ"ת הרם ינון שמו לעד.

ואחדשו"ט כנאה וכיאה למעלתו דמר ניהו רבה. קיבלתי את מכתבו הנעלה מיום א' שבט תשנ"ו. שמחתי מאד שמעכ"ת מצא זמן להתייחס למ"ש לו בעוניי. וראיתי שכת"ר נר"ו חוזר ומחזק את דעתו לאסור להדליק נר חנוכה בשמן של שביעית כדעת הרידב"ז ז"ל וסיעתו שאסרו. ובענותותו כתב דמי שאין לו אפשרות אחרת כי אם להדליק נ"ח בשמן שביעית בזה מודה הדרי"ג להתיר. ולגופם של דברים ראיתי שחזר והסביר באר היטב את דעת האוסרים בטו"ד, שלא תלוי בקדושת ההנאה, אלא במהות ההנאה, שההנאה מפירות שביעית צריכה להיות דוקא הנאה שהיא לגוף האדם, כאכילה ושתיה וכו'. אבל מה שנהגה בקיימו מצות ה' זו אינה הנאת גוף האדם. זהו תוד"ק.

והנה בעניני סברא יש מקום להשיב ולהסביר היטב לאידך גיסא, אך כבר ביארתי הענין באותה תשובה, ומה טעם להאריך לשון בזה עוד. ורק רציתי לבאר באותה תשובה דהראיות הרבות שהביא כת"ר לחזק סברת האוסרים אינן מוכרחות, וכמ"ש שם. ובכגון דא א"א להכריע בלי ראיות. והנה עיקר הראיה של הפוסקים האוסרים היא מבכורות (י"ב ע"ב), דפטר בהמת שביעית מן הבכורה, משום שאימוריו נקטרים, ורחמנא אמר לאכלה ולא לשריפה, וש"מ דאפילו ששריפה זו היא מצוה, מ"מ מיעטה משביעית, וא"כ ה"נ יש לאסור הדלקת נ"ח בשמן שביעית, ועוד דרצו למעט בגמ' שם, גם עיטת שביעית מחלה, מאותה דרשה דלאכלה ולא לשריפה, אי לאו הסברא דשאני חלה שעיקרה לאכילה.

ובענייני כתבתי שם דלק"מ, דלעולם דבר מצוה חשיב צרככם, אלא דאין זה עדיף מאכילה גופה, דדבר העומד לאכילה אסור לשנותו שאפילו דבר שדרכו ליאכל חי אסור לאוכלו מבושל, וק"ו דאסור להקטירו. וה"נ אימורים אלו שמיועדים לאכילה אסור להקטירן, ואע"ג דזו מצוה מ"מ זהו שינוי ואסור, דדבר מצוה בודאי לא עדיף מאכילה גופה, וגם חלה אם היתה עיקרה לשריפה היינו אוסרים להפרישה אע"ג דהיא מצוה, דמ"מ המצוה לא עדיפה מאכילה וכנ"ל. אבל בנר חנוכה לא הוי שינוי מדרך השמוש של השמן כי הוא מיועד גם למאור כידוע. אלא שזה מאיר כדי לקיים מצוה ולא לצרכי גופו. אך אין שינוי ביעודו של השמן. ודקדקתי שם במ"ש בגמ' ולא לשריפה, ולא אמרו ולא להפסד, דבאמת לא חשיב הפסד כיון דמצוה קעביד, רק האיסור בשריפה זו הוא דמשנהו מדרך ברייתו.

מאמרים הלכתיים | הדלקת נר חנוכה בשמן קדושת שביעית

ומלבד האמור דלא קשה מידי על המתירים, הנה עוד הוכחתי שם להתיר, לפי הרמב"ם ז"ל (פ"ה מהלכות בכורות ה"ט) שכתב דבהמת שביעית פטורה מן הבכורה, לפי שאינו רשאי לעשות סחורה בפירות שביעית, שנאמר בה לאכלה ולא לסחורה, ומרן ז"ל בכסף משנה שם כתב שכן גורס הרמב"ם ז"ל בגמרא דבכורות שם, ולפ"ז נמצא דאי לא האיסור של סחורה, היינו מחייבים בהמת שביעית בבכורה, אע"ג דאימוריו עומדים רק לשריפה. ובע"כ צ"ל דהרמב"ם ז"ל סובר דכל שהוא דבר מצוה מותר לעשותו מפירות שביעית, ואפילו אם המצוה היא לשורפו שבזה משנהו מברייתו ג"כ מותר. ואפילו שבאכילה גופה אסור לשנות, מצוה שאני. ולכן אינו גורס ולא לשריפה, אלא ולא לסחורה. וק"ו דמותר לפ"ז להדליק נר חנוכה בשמן שביעית, והוא פשוט.

נמצא דגם לגירסתנו בגמ' דבכורות דגרסי' "ולא לשריפה" אין שום הוכחה לאסור שמן שביעית לנר חנוכה, דלא אסרו אלא לשנותו, אבל נ"ח שמדליקו כדרך הדלקת כל נר שהותר בשמן שביעית, אין בו שום אסור כלל. ועוד דלגירסת הרמב"ם ז"ל דגרס "ולא לסחורה" וכן הוא פוסק להלכה. יש לנו מזה הוכחה פשוטה להתיר בהדלקת נ"ח בשמן שביעית.

וגם מה שכתבו האוסרים לאסור, משום דעלול להשאיר שמן בלילה האחרון ויבא לידי שריפה, והביאו ראיה מבכורות הנ"ל דרצו לפטור עיסת שביעית מחלה משום שאם תטמא תבא לידי שריפה. הנה הוכחתי מזה גופו להיפך, דאחר שאמרו שאני עיסה דכתוב בה לדורותיכם, שאלו בגמ' וליגמר מינה (ופירש"י נלמד דלא אמרי' ולא לשריפה ותתחייב בהמת שביעית בבכורה), ותירצו התם (בחלה) עיקרה לאכילה, אבל בכור עיקרו לשריפה. ע"כ. נמצא דרק בכור וכיוצא בו שעומד רק לשריפה הוא דלא ילפינן ליה מחלה, אבל כל דבר שאין עיקרו לשריפה, אפילו שעלול לבא לידי שריפה לומדים להתירו מחלה. דחלה גופה עלולה לבא לידי שריפה אם תיטמא, ועם כל זה חייבו עיסת שביעית בחלה, ואין לומר דשאני חלה דלמדו מהפסוק "לדורותיכם" שהרי אמרו בגמ' וליגמר מינה. ולא דחו אלא בכור דעיקרו לשריפה. וש"מ דכל דבר הדומה לחלה שאין עיקרו לשריפה שרי לעשותו מפירות שביעית, אע"ג שעלול לבא לידי שריפה, כמו חלה. ונ"ח דעיקרו להדלקה רגילה, ורק עלול לבא לידי שריפה אם ישאר בליל שמיני, אין בו שום איסור. ומותר להדליקו בשמן שביעית, דומיא דחלה דעיקרה לאכילה וחייבו עיסת שביעית בחלה אפי' שאם תטמא תצא לשריפה.

והגם שיש רבים שאוסרים הנה כנגדם יש רבים שמתירים, והם מהר"ש ענגיל ז"ל ח"ב (סימן ד') שהתיר להדיא להדליק נ"ח בשמן של שביעית, כיון דהוי לצורך מצוה. וגם בציץ הקדש (סימן י"ד אות ג') כתב דכיון דאיכא מצוה בהדלקתו לא הוי בסוג לאכלה ולא להפסד. והובאו דבריהם ביבי"א ח"ג (חיד"ד סי' ח"י), ושם כתב שגם הרה"ג רי"מ טיקוצינסקי ז"ל בתורת השמטה (עמוד מ"ו), כתב בשם הגר"י דיסקין ז"ל שהתיר באתרוג שביעית לכתחילה, ומדבריו נראה דגם בנ"ח מותר בשמן שביעית יע"ש. וכן התיר להדיא הגר"ר עזרא אלטשולר ז"ל הובא בכרם ציון, וגם הגרש"ז אוירבך זצ"ל שחלק עליו שם, הנה בתשובתו הגדולה שבמנחת שלמה חזר והתיר בשופי. וגם מפסקו של הראש"ל מרן הגאון רבי עובדיה יוסף שליט"א ביבי"א שם שהתיר בנר יארצייט, נראה דגם בנ"ח יש להתיר, וכ"פ להדיא הגרב"צ אבא שאול שליט"א באור לציון ח"ב (סימן ב' או' ד' עמוד מ"ב) להתיר בנ"ח בשופי, וכתב שכן מורה אחד מגדולי הדור. וע"ע בסוף התשובה הראשונה שכתבתי עוד סניף להתיר, ע"פ המל"מ בהלכות תרומות (פ"ב הי"ד) יע"ש.

ואחר שהדבר תלוי במחלוקת האחרונים, ושביעית בזה"ז לרוב ככל הפוסקים היא מדרבנן, הרי בדרבנן שומעים למקילים. וכ"נ עיקר בעה"ז.

ואסיים בברכת שי"ש טובה וברכה למעכ"ת ויאריך ימים ושנים בטוב ובנעימים אמן

המצפה לרחמי ה' וישועתו הקרובה

ע"ה שלמה משה עמאר ס"ט

הגאון רבי
שניאור ז. רווח
שליט"א

רב קהילת 'משכן התורה' אלעד
וראש המכון למצוות התלויות בארץ

אוכמניות מזנים דרומיים - מחקר מקיף
האם יש לדגום כפרי עץ או שיח האדמה

כה אייר תשפ"ב, כולל עדכונים לפי תאריכים
התשובה נחתמה ביום כ מנ"א תשפ"ב בעיר הולדתי יגודינה שיביגוסלביה לשעבר

לכבוד
הר"ר עקיבא לונדון הי"ו
רכז אגרונומים ברה"ר לישראל
השלום והברכה!

הנה בספרי עץ השדה הלכות ערלה (פ"ג הי"ב) כתבתי שהאוכמניות, דינם כעץ ונוהג בהם ערלה, שאין בשיח זה אחד מן הסימנים שנפסקו להלכה כדי להגדירו כירק. ויש להיזהר בנצרים החדשים היוצאים מן האדמה וכפי שמצוי בשיח זה, שלא יניבו ויהיו פירות ערלה מעורבבים במטע. ובהערה שם הוספתי, שצמח זה יש בו כל סימנים של עץ, וכמה סוגים יש בו, צמחים נמוכים שגובהם עשרות ס"מ, וגבוהים יותר שגובהם עד 3 מטר. את תנובת הפירות הם מניבים לאחר 3 שנים ויותר מהזריעה. הגזע נותן יכול שנה אחר שנה ואיננו מתנוון, ועל כן דינו כאילן. [יש לציין כי בשנה השביעית היבול הולך ופוחת, ולכן בשנה זו עוקרים את העץ, ועוברים לחדשים, לגבי סוגיית הנצרים והחוטרים ואופן השימוש בהם ראה בתשובתי אחרת בדין זה]. ועוד כתבתי כמה תשובות על אילן זה ועל הנצרים היוצאים ממנו, ודינו בהעברת שתילים מהמשתלה לשטח ללא פיקוח, ובכולם דנתי הצמח הזה כפרי העץ. ועל פי המידע שהיה בידינו, בזמן הכתיבה וכן במשך שנים רבות, שהנתונים מדויקים בכל הזנים, וגם במקדימי הגבה, זה רחוק מאד מלהוציא תוך שנתו. ועל כן כתבנו הדין בצורה ברורה בלי לחלק בין הזנים.

אולם לאחר זמן נתברר לי שבזנים הדרומיים הנמצאים בארץ ישראל, המציאות שונה לפי דברי כמה אנשי מקצוע. וראשית אקדים ואומר, שככלל יש באוכמניות את הזנים הצפוניים הזקוקים למנות קור מרובות, ויש את הזנים הדרומיים שאינם זקוקים למנות קור מרובות. כאשר הזנים הדרומיים המצויים בארץ הם בעיקר מזני ה- Southern Highbush וכוללים תת זנים מרובים. זן זה יודע להגיע גם לגובה של כ 2 מטר, והם זני הכלאה שנועדו בעיקר לאיזורים עם חורף קל. ומכיון שהם דורשים פחות זמן קר כדי לשבור ניצן ופרח. כאשר בדרך כלל השחים פורחים בסוף החורף, ובאם יש כפור, זה יכול לפגוע בייצור, ולכן זנים אלו מתאימים לאזורים עם חורף קל יותר, ומצויים בארץ ישראל היום בקיבוץ גליל ים שבדרום, ובנטור שבדרום רמת הגולן. קיימים גם זנים של גובה בינוני [Half-tall blueberries] שחיים גם בטמפ' של 35-45 מ"צ. ס"ה קיימים 135

כב

דונם מגידול הזנים הדרומיים נכון לתאריך זה. והזנים הצפוניים הם הזנים היותר ותיקים בארץ, כאשר הגידול העיקרי הוא ביישוב מרום גולן אשר ברמת הגולן, אולם קיימים גם ביישוב מבטחים ועוד. הבדל נוסף יש גם בין הזנים, בכמת הנצרים המרובה של היוצאים מהשורשים מתחת האדמה שלא רואה פני חמה, לבין זנים אחרים, שמוציאים בעיקר ענפים חדשים מהגזע הראשי, או מצוואר השורש בעיקר בחלקו הגלוי. הבדלים נוספים הם, בזמן ההנבה, הגודל והטעם. ההבדל הכי מהותי הניכר לעין כל בין הזנים שהזנים הצפוניים מניבים רק בימות הקיץ, החל מחודש מאי ואילך. והזנים הדרומיים מניבים רק בחורף, כאשר הם מסיימים את ההנבה בחודש מאי.

ובאמת שראיתי התייחסות מפורשת של חקלאי ותיק העוסק בתחום האוכמניות מר אביעזר סלמון מהיישוב קדומים שהתגלגל אלי מכתבו שכתב אליך, ושם מספר כי בעבר ניסה כמה פעמים לבדוק זמן הנבה הכי מוקדם, ועשה זאת לבקשתם של כמה פרופ' וד"ר העוסקים בחקלאות והלכה, והוא התמקד בזני HIGH BUSH דרומיים שמקדימים עקב דרישות קור נמוכות מאד ומבשילים מוקדם מאד, והוא מתאר שהוא השקיע בזה הרבה שנים ועבודות עם תלמידים ולא הצליחו לגדל תוך שנה. והוסיף שם: 'זרזנו נביטה ע"י תנאים שונים, וזרזנו התפתחות נבטים בתנאי גידול שונים (אור, טמפ', דישון, הורמונים) חיקינו את עונות השנה וכו'. המשך הכי קצר שהגענו בתנאי מעבדה היה כשנה וחצי מזריעה עד פריחה'.

והוסיף וכתב, שהנבט עובר שני שלבים: שלב ראשון, של הנבט המתפתח לצמח עדין עם עלים שעירים ומשוננים ונעצר בגידולו לתקופה. והשלב השני, אחרי כשנה מהזריעה הצימוח מתחדש ומופיעים עלים כמו בצמח הבוגר, רק לאחר הופעת העלים החדשים והתחזקות הצמח הצלחנו לאלץ ולגרום לפריחה מוקדמת. כל זה ארך כשנה וחצי מזריעה לפריחה. והוא מסיים: 'בדקתי זאת עם מספר רב של זני אוכמניות גם מקדימים וגם מאחרים'.

מחקר א: הנה למרות כל הידיעה המוקדמת שלי מן הספרות המקצועית, ולמרות מה שכתב חקלאי ותיק זה המגדל 28 שנה צמח זה, עדיין נאמר לי על ידי המגדלים ועל ידי המומחים והמעבדות כי הנתונים שונים, ולצורך כך, החלונו בשלבי מחקר, והראשון שבהם: החל בחודש אייר תש"פ חודש מאי 2020, שבהם נלקחו זרעי אוכמניות של עשרה זנים דרומיים [Eureka. First blush. Meridian.], והונבטו [ללא הורמונים Opi. Eureka sunrise. Dazzle. Splash. Eureka sunset. Eco. Twilight], או כל משהו מזרז אחר], והועברו לעציצים לתוך בית רשת המשמשת לגידול צמחים, והתוצאה הייתה שבתחילת חודש ניסן תשפ"א כלומר לאחר 10.5 חודשים, כבר היו פירות של ממש בשלים על גבי הצמחים*.

במכתבי מיום ל"א למטמונים תשפ"א אל הרב מרדכי בידרמן מנהל מח' זרעים ברה"ר, כתבתי לו החסרון היחיד בכל המחקר, שאותו שמעתי וממנו הייתי מוטרד לקבל הכרעה, הוא התקופה הראשונה של כמה שבועות שהזרעים שהו בטמפרטורה קבועה של 25 מ"צ, לא פחות ולא יותר. וזה דבר זה שהוא איננו טבעי שלתקופה ארוכה הכל יהיה תחת טמפ' שווה ללא עלייה וירידה, ויש לזה לענ"ד השפעה על הצמח, וכיון שזה היה תהליך לא טבעי, חששתי שאי אפשר להכריע על פי זה [אגב טענת החוקרים וכך טען גם ד"ר עקיבא לונדון שאדרבה זה לרעה, כי בתנאים האופטימליים, זה יותר מהר, מה שלבסוף התברר שמקצועית הצדק היה איתם, כי בתנאים האופטימליים של הגידול התברר שהם צדקו והנביטה הייתה מהירה יותר].

מחקר ב: הם חזרו מחדש על המחקר, לפי הנתונים הבאים: נבחרו 10 זנים שונים של פירות מהחוזה לגידול הזנים הדרומיים. בתאריך 10 יולי 2021, נזרעו כ 50 עציצים [קודם שנת השמיטה]. תאריך 18 אוגוסט הייתה נביטה ראשונה שהמשיכה עד 19 ספטמבר. ס"ה 27 עציצים נבטו, והשאר

א. תמונות מתוך תהליך המחקרים מצורפים בגב החוברת.

אוכמניות מזנים דרומיים - מחקר מקיף | מאמרים הלכתיים

לא נבטו, אלא התנוונו לחלוטין. הזריעים שנבטו הועברו לשטח הגידול עם העציצים שלהם [מצע מנותק תחת בית רשת]. בסוף חודש פברואר ובכל חודש מרץ, החלו הפריחות בשיחים. בתחילת חודש אפריל החלו הפירות הראשונים להופיע [9 חודשים מהזריעה]. שיא הייבול היה בשבועיים הראשונים של מאי, ובימים אלו של סוף חודש מאי, הסתיים.

תהליך ההנבטה נוסה בב' אפשרויות: האחת, הנבטה בחדר הנבטה - עם שליטה בטמפ'. וכאן שוב הם שגו, והשתמשו בטמפ' קבועה של 25 מע' קבוע. והשנית, הנבטה בחוץ לחלוטין תחת רשת ציפורים [שאינן לה חשיבות של ממש]. בפועל בחדר הנבטה הרוב נבט ומועט לא נבט ומת לחלוטין. ובחוץ לא נבט כלל והכל מת לחלוטין.

מסקנות ביניים: הנה עד שלב זה ברור לנו בוודאות, שמשלב הנבט, עד פרי בשל זה עומד בין 8-9 חודשים בלבד. ואילו משלב הזריעה עד הנביטה, הגם שהנתונים הם לפנינו ופעמיים הצליחו להגיע לפרי בשל בפחות משנה כולל משלב הזריעה, עם כל זאת ובכל אופן שלב זה הוא קריטי כדי לוודא שאין כאן קיצור דרך של כמה חודשים. הגם שבפועל אינני מכיר כל אילן שהוא עץ, שמסוגל להניב משלב הנביטה עד פרי בשל, בתקופה של 9 חודשים, אולם כיון שסו"ס פרט זה חשוב מחמת שיתכן ויש כאן קיצור זמן שיכול להיות מאד משמעותי בכך שיעבור שנה מזריעתו, הגם שזה פחות מסתבר, אולם יש לוודא הדק היטב את המציאות [הגם שכבר לפנינו אנו רואים שאין הדברים תואמים את המציאות של המגדל הנז' כפי שהוא תיאר אותם].

מחקר שלישי: וכיון שכבר עלה בידינו להוכיח בוודאות שמשלב הנביטה עד פרי בשל זה עד 9 חודשים, אמרתי שנשלים רק החלק הראשון של זריעה עד נביטה, בתנאים הרגילים בארצות הדרומיות. לצורך כך ביקשתי להנביט את הזרעים בתנאים הבאים, כאשר ביום הטמפ' תנוע בין 26-28 מ"צ, ובלילה תרד לטמפרטורה של לילה סביבות 22 מ"צ. וכל זה ייעשה, וכך נדמה את התנאים המקוריים של יום ולילה באיזורי הגידול. יש לזכור את התנאים הרגילים בהם הצמח גדל במקומו, כאשר הפירות מגיעות למצב של בשלות מלאה בתקופת החורף [דצמבר, ינואר - עד סוף החורף בד"כ באמצע חודש מאי], הפירות שנפלו, נרקבים וקופאים באדמה, כאשר הטמפ' קרה, ובהגיע סביב טמפ' יום של כ 28 מ"צ שזה באביב עם תום החורף, הזרעים מתחילים לנבט, ההתמיינות לפריחה בחודש אוגוסט, כאשר החל מסוף דצמבר מתחילים הפירות. ואם כן אנו זקוקים לשלב הדומה לשלב הנביטה מזרע הנופל באותם מדינות, ועל כן ביקשתי להתאים את תנאי מזג האויר לקיים בטבע במקום הגידול הטבעי.

ואכן קיימנו פגישה בפקולטה לחקלאות ברחובות, שם יש חדרים המדמים טמפ' מסוימות [באמצעות אויר המגיע מן הקרקע ועולה כלפי מעלה, ולא מזגנים עיליים], כאשר מן המחשב אתה רואה טמפ' בכל רגע, ושם שיא הטמפ' הוא 28 מ"צ, ובשעות אחה"צ המוקדמות הטמפ' מתחילה לרדת לאט לאט, עד אשר מגיע בערב לטמפ' של 22 מ"צ, ושוב לקראת הבוקר הטמפ' שבה ועולה עד 28 מ"צ. טמפ' זו, שווה לחלוטין לתקופת האביב בארצות הדרומיות, בהם הזרעים נובטים גם בטבע. סוג המצע הוא 'כבול' שמאוורר עם פרלייט [מצע אדיש לחלוטין שרק מאוורר את המצע הכבד. בתום הזריעה עתידים לשים למעלה ורמולט כעין גרגרי קלקר, כדי לשמור על לחות], כל האמור לא מעלה ולא מוריד בזירוז הנביטה של הזרעים. טיפול נוסף הוא בעיית ה PH ברמת חומציות גבוהה הקיימת אצלינו בארץ הקודש, כאשר ה PH המצוי הוא נע בסביבות 7, כאשר בארץ הגידול הוא סביב 5. ולכן התאמנו את רמת ה PH לרמה של 5.5 באמצעות מים מחומצנים, על מנת להתאים לאזור הגידול [מה גם שברמה גבוהה כמו 7 יתכן ושלא תהיה נביטה כלל וכל הזרעים ימותו]. כמובן שכל הפעילות של הזריעה מתבצעת רק כנז' לעיל, וללא כל תוספות כמו הורמונים או כל חומר זירוז אחר, וכל זה ייעשה בע"ה תחת פיקוח. לאחר אישור כל הנתונים, ולאחר קביעת כללים ופיקוח, ניגשנו לביצוע, כאשר יום הזריעה נקבע ליום שני יב תמוז תשפ"ב

מאמרים הלכתיים | אוכמניות מזנים דרומיים - מחקר מקיף

[כיון שהמדובר בחדר מבוקר והוא אטום לחלוטין לגשם, וכמובן שהכל בזריעה בעציץ מנותק לחלוטין, מותרת המלאכה גם בשמיטה וכמבואר בשביתת השדה בפרק שמיני], התהליך כלל הוצאת הזרעים מהפירות השרייה במים, סינון, והעלאה על גייר סופג לייבוש, וכלל 6 זנים דרומיים מתוך ה-10 הנז' לעיל, כמובן שכל זריעה התרחשה בתא נפרד. [תא 1: Eureka. תא 2: First blush. תא 3: Meridian. תא 4: Dazzle. תא 5: Eco. תא 6: Twilight]. הקלקר בו נזרעו הזרעים היה מחולק ל 6 תאים ובכל תא כבול, ועליו פרלייט, עליהם הונחו הזרעים ללא הטמנה באדמה, ומעל הזרעים לשמירת הלחות שמו ורמוליט, המגש נכנס לחדר שקבענו מתחילת את הטמפ' ושלב הזריעה הנוכחי היה בטמפ' של 27.2 מ"צ. המגש התכסה בניילון נצמד, ונעשו בו שוב חורים מעל כל תא, כדי שכמובן יהיה אוורור, מטרת הניילון, שההשקיה המועטה שיקבל כל כמה ימים לא תיעלם אלא תישמר הלחות באמצעות הניילון. המגש נכנס למקומו בחדר, למעקב על זמן הנביטה והוצאת 2 פסיגים שזה השלב בו התקיימה השתילה בבית חנן.

תוצאות סופיות: ביום יא מנחם אב תשפ"ב נבטו הזרעים והוציאו שני פסיגים, כלומר 29 יום לאחר הזריעה קיבלנו 2 פסיגים ראשונים, על פני כל התאים [להוציא תא 5 שאין נביטה כלל, יתכן שהזרעים לא היו מוצלחים, ויתכן שינבטו בהמשך, על כן השארנו זאת באותם תנאים, לראות אם ינבט בהמשך, ואם כן אימתי. ואכן ביום יט מנ"א נבטו גם זרעים אלו כלומר 37 יום מהזריעה], כאמור לעיל כל הנביטה התרחשה בטמפ' שהוא גדל בטבע, כלומר בצירוף הזמן של השתילה לאחר ההנבטה שביצענו בשנתיים שחלפו, מסתבר שבממוצע התהליך הוא של תשעה חודשים מזריעה עד פרי בשל. כלומר הלכה למעשה צמח זה בזנים הדרומיים שלו שנבדקו נותן בוודאות פרי תוך שנה מזריעתו בגרעין.

השלמת מחקר: במקביל לתוצאות שקיבלנו בחדרי ההדמייה בפקולטה, מנהל המעבדה ה"ה נחמיה חדר הי"ו, מבצע נסיונות נוספים בתנאים טבעיים יותר של ארץ ישראל [שאינם התנאים הדומים למקום הגידול], והגם שהיו כבר תוצאות חלקיות, אולם אינם מושלמות, וממילא אין עדיין המקום להעלותם על הכתב. אבל מכל מקום גם מכל המתואר לעיל, מתברר בלי ספק שבמשך שנתיים ראינו בעינינו צמח שהוציא פירות בשלים בתוך שנה מזריעה בגרעין וכמפורט לעיל.

-לתמונות מתוך תהליך המחקרים ראה בגב החוברת-

הדיון ההלכתי:

והנה אחר הודיענו ה' כל זאת, ולאחר שבמשך שנתיים ימים ראינו שהלכה למעשה צמח זה מהזנים הדרומיים שלו [ואין אנו יודעים היאך יגיבו הזנים הצפוניים, אבל בע"ה אנו מתכננים להתחיל לבצע מחקר גם על זנים אלו, כדי לידע המציאות בזנים אלו], נותנים את פריים תוך פחות משנה מזריעתם בגרעין. וממילא לגביהם אנו נכנסים להגדרת רבינו הרדב"ז שכתב (ח"א סי' תקל"א) על היתר החצילים לאחר שכתב שיש לחוש ולאסרם כדין אילן, שנוהג בו ערלה, שוב בסוף דבריו ציין שכשעלה לארץ הצבי וראה שנוהגין בו היתר, ונתחדש לו טעם חדש וז"ל: "ונתחדש לי טעם אחר שאין בכל מיני אילן שזורעין וגרעין ועושה פרי תוך שנתו כזה הלכך ירק הוא", עכ"ל. ובדבריו הדגיש הרדב"ז שהיינו מזריעה בגרעין ולא מנטיעת ייחור. ואת דברי הרדב"ז הללו הביאו כמה פוסקים נוספים, ראה בספר קול אליהו (בסוף חלק שני, קונטרס מחנה ישראל סי' נד) בשם המהר"ש גרמיוזאן, וכ"כ בספרו כסא אליהו (י"ד סי' רצד) בשם המהר"י חביליו, וכ"כ לסמוך על טעם זה בשו"ת מעט מים סי' כ, וכן סמך על טעם זה בכל כוחו רבינו הבן איש חי (או"ח סי' ל), ועפ"ז העלה להתיר את הפפאיה שאין בה ערלה, שכן צמח זה נותן פריו בתוך שנה מזריעתו בגרעין [ודבר זה הוא כך במציאות גם בזמנינו וגם בארץ ישראל, ודלא כמי שפקפק בזה, וכך זרענו בעצמנו וקיבלנו הפירות בתוך שנה מהזריעה, וראה לעיל ערלה סי' א בהערה 1], וכ"כ להלכה להסתמך על טעם זה הגר"י ניסים זצ"ל

אוכמניות מזנים דרומיים - מחקר מקיף | מאמרים הלכתיים

בספרו "יין הטוב" (י"ד סי' יד), ועו"ע כר"צ הל"פ ערלה ר"ה), וכן כתב לסמוך על טעם זה להלכה מרן הראש"ל הגרי"ע זצוק"ל (שו"ת יח"ד ח"ד סי' נב) לענין הפפאיה וכן הורה לי בע"פ הלכה למעשה אודות הפלפלים שאין לחוש בהם לערלה מחמת שנותנים את פריים בתוך שנה מזריעתם בגרעין. וכן הורה להלכה למעשה מו"ר הגר"ש משאש זצ"ל (במכתב שנדפס בגליון תנובות שדה מס' 5 והב"ד בראש הספר), וכן הסכים להלכה הגאון רבי מרדכי אליהו זצ"ל (במאמרו שנדפס בתחילת הספר איש מצליח). והן אמת שהרב המני"ח בהערה בשו"ת הלק"ט (ח"א סי' פ"ג ד"ה אמר המני"ח) כתב שטעם זה קלוש הוא להתיר איסור תורה, וכבר הערנו על דבריו זצ"ל וכמובא בהערה הקודמת. וגם מרן החזון איש בספרו (ערלה סי' יב) הביא את טעמו של הרדב"ז על צמח המוציא פרי תוך שנתו, והקשה עליו מהסוגיא בירושלמי אודות הכרוב? וכתב שאפשר שזה התי' בירושלמי כאן בוודאי וכו' שכרוב וודאי ירק כיון שנותן פרי תוך שנתו. ומ"מ כתב החזון"א על טעם זה שאין לו מקור בגמ', ולכן מסיק החזון"א: "ונראה לדינא דכל שהגרעין מגדל פרי בשנה הראשונה וגם הגזע אינו מתקיים יותר משלש שנים אין בו משום ערלה" עכ"ד. הרי שסמך על טעם זה רק בצירוף טעם נוסף.

ולענ"ד כבר כתבתי בכמה מקומות שטעם זה שכתבוהו רבותינו גדולי הדורות להלכה נובע יחד עם שאר הטעמים כאחד ממקור טהור, והוא חזק ואיתנות הגזע, כלומר בגזע איתן של אילן, הגזע נשאר ואינו כלה, ונשאר כמות שהוא כמה שנים, [ומזה הטעם כתב מרן החזון"א (שם בד"ה בברכ"י) שסברתו היא בכלל דברי הגאונים, והקשנו בשו"ת חלקת השדה (ח"א, ערלה, סימנים להגדרת עץ) היכן דבריו נכללים בדבריהם, והרי לדידם איירי בגזע שכלה לגמרי, והחדש יוצא מן השורש, והחזון"א איירי, שהגזע חי וקיים ומה שיוציא בשנה זו יוציא אף בשנה שלאחריה וכן בשנה השלישית? אלא צ"ל שבע"כ הכל נובע ממקור טהור אחד והוא חזק הגזע]. ואף שאר הסברות נכללות בזה, כיון שגזע איתן איננו חלול, וגזע איתן נותן פירותיו מחמת כוחו ללא ירידה כבר בשנותיו הראשונות, ומחמת שהוא צריך להיות בהמשך חזק ואיתן, על כן בשנותיו הראשונות הגזע מתחזק ורק אח"כ נותן את פירותיו, משא"כ גזע שכבר בשנה הראשונה נותן פרי, במציאות גזעו חלש יותר, ולכן אינו זקוק לעיצוב וחזק הגזע, ויכול לתת פירותיו בשנה הראשונה, וגזע זה כלה מהר ולא כשאר עצים, ואף אם סוג האילן הזה נותן פירות כמה שנים, מ"מ אופי הגזע שונה בכך שהוא חלול, או חלול הרבה כמו הפפאיה, או מעט כמו החציל והפסיפלורה, וכיון שכל הטעמים נכללים בחזק ואיתנות הגזע, נמצאים כולם בתוך עיקר סברת הגאונים, וכמו שכתב החזון"א על סברתו שלו. ולאחר שהביאה הגמ' את עיקר הסברא של חזק הגזע, למדו האחרונים כל אחד את טעמו שלו. והיינו שזהו הטעם שלא נחשב אילן רק אם יש בו גזע הנשאר משנה לשנה, לפי שאז נחשב הפרי כגדל על האילן, משא"כ דבר הגדל על גזע שאינו מתקיים אלא לשעתו, אנו מחשיבים את הפרי כגדל באדמה שאין כאן ישות עצמאית שהפרי גדל עליו. והוא הדין והוא הטעם בגזע המגדל פירות תוך שנתו שבוודאי הוא חלול ואין לו חשיבות של אילן. [וכבר כתבתי בכמה מקומות, שגם אם מקור הדין איננו מהתוספתא כפי הכתוב לפנינו במהר"ש גרמזאן, ועל זה הקשו כמה מן האחרונים, מכל מקום אין זה מעלה או מוריד, כי הכל כלול בסברא בגמ' לגבי חזק הגזע אם נותר, או שנופל ועולה מגזעו חדש, וכל הסברות האחרות כלולות בזה, והוא הסבר הסוגיא בירושלמי לגבי הכרוב, וכמבואר בחלקת השדה שם, ובעץ השדה בפרק ג הערה 9]. ומזה הטעם החשיבו רבותינו זיע"א את טעמו של רבינו הרדב"ז, והביאוהו הלכה למעשה, וכן עיקר להלכה. [והורצה יכול לצרף טעמו של הרב משה חאגיז המובא בשו"ת הלק"ט הנז' לעיל, שכל שהגזע חלול אינו כעץ, וכ"כ מרן הבא"ח שאין עץ שגזעו חלול, וראה לעיל בערלה סי' ב אות א, מה שהארכתי על סי' זה. וגם הכא ראיתי גזעו של עץ זה בעודו בוגר שליכתו חלולה [הגם שבצערותו אין ניכרת החלילות], וחזי לאיצטרופי, כפי שצירפו טעם זה כמה מן הפוסקים בדיונים שונים. ראה באריכות בתשובות בחלקת השדה שם].

גידול בתנאים מאולצים, או נתונים אחרים במדינות שאינם מקור הגידול:

הנה לאחר ששוחחנו והתכתבנו בדין זה עם כמה ת"ח, כתב לי ידידי הרי"ף ממכון התורה והארץ, כמה הערות, וראשית התיימר להסביר שהכתוב תוספתא בלשון המהר"ש גרמיזאן זה רק מלשון תוספתא, ולא מהתוספתא וכמוסבר בשו"ת איש מצליח וכבר הבאתי את דב"ק באריכות בשו"ת חלקת השדה חלק ד (סימנים א-ב) והארכתי בזה שם, ויעזי"ש. אולם מה לעשות שרוב רבותינו הספרדים סברו וקיבלו שנאמנים עליו דברי המהר"ש גרמיזאן שראה תוספתא, וכך אמר לי כמה פעמים בלשון זה מרן הראש"ל ג"ע ועט"ר רבינו עובדיה יוסף זצ"ל. וכך אמר לי יבדל"א מו"ר הראש"ל הג"ר שמ"ע שליט"א. אלא שזה לא הפרט החשוב כאן, אלא העיקר שסימן זה נפסק להלכה על ידי רבותינו זצ"ל, להלכה, וכן עיקר, ואין אנו בודקין מהמזבח ולמעלה, וכן ההכרעה בלא נפ"מ מהיכן מקורה, כי כך הורו רבותינו גדולי הדורות. ומה שהעיר שם, וכן העירו באחד הירחונים, לגבי סוגיית הפפאיה, שהיתרו של הבא"ח היה מתאים לבומבי אך לא לארץ ישראל. אלא שמלבד שכבר הוכחנו מזריעה שעשינו בארץ ישראל שהפרי נותן תוך שנה גם כאן בארץ ישראל, אולם עצם הטענה תמוהה מאד, ואדרבה יש לילך דווקא אחר מקום הגידול ואם שם נותן תוך שנתו, זה העיקר שזה מותר בכל העולם, כי במקום אחר שיש שינוי טמפ' ולא יכול לגדול כלל, או זקוק למנות קור גדולות או חום גדולות, ולכן הוא הרבה יותר איטי, זה לה טבעי, ולא שם הוא החשוב, אלא במקום גידולו העיקרי, שם יש הטמפרטורה הנוחה והאמיתית שלו שם יש לבדוק האם הוא נותן תוך שנתו או לאו, ואם הוא נותן, יהיה דינו אדמה לכל העולם, ומה הטעם התייר מרן הבן איש חי את הפפאיה, ולא שלח שליחים לבדוק בכל מדינות מלכותו היאך מתנהג העץ, וזה פשוט, ותימה גדולה על המפקקים בזה.

ומכאן אף אשיב על טענה נוספת שכתב, לגבי גידול בתנאים לא טבעיים, וראשית כהקדמה אומר, שגם הכותב יודע שפסלנו הנביטה הראשונה והשלישית, כיון שהטמפ' הייתה שווה, ולמרות שאנשי המקצוע הסבירו שזה לגריעותא, עדיין חיפשתי שיהיה משהו שווה למקום הגידול המקורי, וכאשר זה נמצא שמחתי בזה מאד, ולא ראיתי כל חסרון בזה אלא מעלה שאנו בודקים את המצב של מקום הגידול המקורי, ששם לצערי בשלב הזה אין עם מי לבדוק ששם כל הזריעות משתילים ולא מזרעים. וגם הרי"ף במכתבו מסכים שיש להתאים את תנאי ה PH, כאן בארץ ישראל למקום הגידול, אם כן מדוע זה כאן והטמפ' המתאימה למקום הגידול זה לא?

ואדרבה כאשר יגדלו בתנאים טבעיים לארץ שאינם טבעיים למקום הגידול, שם יש בעיה ולא להיפך, ולכן אדרבה שמחתי שהצלחנו להשוות התנאים למקום הגידול, ואכן שם היה קצר יותר הזמן בכמה ימים. ומה שכתב שמה היה זרזים או תנאים על טבעיים, כאן אני מתפלא ותמה, והרי אני הייתי בזריעה, וליוויתי אותה, ושוב בתוצאה שלה, וכו', ושום זרז לא היה כאן, ומדוע לכתוב, לאחר שהוא קרא עדות מיהמנה שלי, שחלילה הכל היה טבעי לחלוטין. ועוד תמה אני אם יקח זרע של פרי מכל הסוגים עם כל סוגי הזרזים, האם יוכל להביא פרי תוך שנתו, והרי יודע כל אחד שאין אפשרות כזו, וממילא כל הדברים הללו אינם מובנים ולענ"ד אינם מעלים או מורידים כלל את המציאות שראינו בעינינו בשנתיים האחרונות.

ומה שעוד תמה על הענין שהזכרתי את החלילות של הצמח הבוגר, ראשית כבר כתבתי בכמה מקומות שלענ"ד טעם זה בעייתי מאד להלכה וכפי שהוכחתי מהרמב"ם לגבי קנים שהכריע שהם מין אילן, אולם יצאו הדברים מפי הרב המני"ח והסכים להם מרן הבא"ח. ואכן בפפאיה יש חלילות נוראה וברורה, אולם החלילות שהפוסקים הראשונים התייחסו זה היה לחציל ולא לפפאיה, וזה מלמד אותך את גודל הנקב שגם כשהוא כנקב המחט קראו לו חלול. וכן לגבי הפלפלים וכבר התכתבנו בזה בעבר. ולגבי האוכמניות, רק בבוגרים מצאתי חלילות, ולכן רק צירפתי כצירוף

אוכמניות מזנים דרומיים - מחקר מקיף | מאמרים הלכתיים

ולא כדי לסמוך על כך, ובלא"ה גם בפפאיה כתבתי שזה רק לצירוף ואין לסמוך על טעם זה לבד להלכה.

ומה שתמה מדוע להוציא תשובה על זן דרומי בלבד ולא גם על הצפוני שיכול להביא לידי קלקול שיתבלבלו אנשים, על כך השיבתי לו, שנכון שהמחקר קעת נעשה בזנים הדרומיים, אולם זאת יש לזכור שחוץ משם וצורה דומים, כל חייהם שונה לחלוטין, ולמה לך לגזור מזה על זה, ומנין לנו הכח לגזור? ועוד שזה מאד בולט זה נמצא פירותיו רק בקיץ וזה נמצא פירותיו רק בחורף. ועוד שהרבנות תפקח בכוחה מה זן כזה ומה זה כזה. אבל להפסיד שלש שנות ערלה למגדלים שאין בזה כל צורך מנא לך.

ומה שציין שיש חקלאי שלא הצליח להנביט וכו', אל תתמה שהרי כמו שציין זה כלל שעשה גם עם זרזים ומשפרים וכו', ולא הצליח, וממילא כאשר עינינו ראו וגם הרב הכותב היה נוכח, שהצמח נתן פרי תוך שנתו, מה יש להלין. ושמה החקלאי השתמש במים שאינם מתאימים מבחינת PH, וכפי שצינו לעיל את החשיבות של ההתאמה למקום הגידול. אולם מכל זה אין תימה לאחר שעיינו ראו במשך שנתיים שני מחזורי גידול עם הנבה תוך שנה מזריעה בגרעין.

העולה מן האמור:

במחקר שנעשה על ידי אנשי מקצוע ולווה גם על ידי אנשי מקצוע מטעמינו, וברובו המוחלט ליוותי באופן אישי את המחקר, מתברר כי צמח האוכמניות, בזנים הדרומיים שלו [ששונים הם בכמה מן התכונות שלהם מן הזנים הצפוניים], נותנים את פריים תוך שנה מזריעתם בגרעין. ולפי דעת רבינו הרב"ז, המהר"ש גרמיזאן. המהר"י חביליו. שו"ת מעט מים. הבן איש חי. הגר"י ניסים זצ"ל. מרן הראש"ל הגר"ע זצוק"ל. מו"ר הגר"ש משאש זצ"ל. הגאון רבי מרדכי אליהו זצ"ל ועוד ועוד די בטעם זה להחשיב הצמח כירק ואין צריך למנות לפירות שנות ערלה. מאידך לדעת רבינו החזו"א שלא סמך על טעם זה אלא בצירוף אם אינו נותן פרי יותר משלש [או ארבע שנים, ראה בספר עץ השדה שם], הרי שצמח זה נותן יותר מארבע שנים, ועל כן לדעתו אין לסמוך על טעם זה לבדו.

מאידך בזנים הצפוניים, אין מידע מעודכן על תקופת מתן הפרי מזריעה מגרעין, ועל כן אין דברינו אמורים אלא בזנים הדרומיים שעליהם התבצע המחקר. ועוד חזון למועד לבצע המחקר גם בזנים הצפוניים שהתנהגותם שונה לחלוטין בדברים רבים, כדי שנדע אם הנתונים דלעיל דומים הם או שונים.

וכיון שכדי להתאים את תנאי השטח והטמפר' וסוג האדמה והמים למקום הגידול, עשינו את שלב הנביטה הראשונה [מזרע ליציאת נבט מעל פני הקרקע] שלא בתנאי שטח רגילים, אך לענ"ד אין זה מעכב או מעלה או מוריד, ואדרבה השוואת המידות למיקום הגידול הוא הנכון והיא הבדיקה האמיתית, אולם יש שסברו שלא כדעתי והבאתי את דבריהם לעיל, וכתבתי את אשר נלענ"ד.

אלא שכל זה להגדיל תורה ולהאדירה, אולם הכרעה הלכה למעשה, נתונה לפני חכמי הדור שיכריעו בזה הלכה למעשה. או לחילופין לנסות לגדל מזרעים במדינות הדרומיות באיזור הגידול הטבעי שלהם, ואם שם יתנו פירות תוך שנתם, יהיו הדברים ברורים ולית דין צריך בשש, שהעיקר להלכה בזה לדידן כהכרעת רבותינו זיע"א שסימן זה הוא מובהק להכריע על צמח אם דינו כירק או כעץ. כ"ז הוא הנלענ"ד קלה כמות שהיא והיי"ת יצי"מ וימ"ן.

בברכה

שניאור ז. רווח

הרה"ג
משה יהודה לנדאו
שליט"א

מרבני המכון

קניית שתילים זרעים ונטיעות בשנה השמינית

משנסתיימה שנת השמיטה שבים כל גיבורי הכח לעבד את אדמותיהם בברכת ה' עליהם. ואע"פ שפירות האילן עדיין בקדושתם, והירקות בתחילת השנה אסורים עדיין עד שיעשו כיו"ב או עד חנוכה, מ"מ עבודות השדה מותרות.

רבים שואלים האם וממתי מותר לקנות שתילים למיניהם במשתלה של יהודים שלא שמרו שביעית, ומה דינם של שתילים שנקנו שם. ננסה להבין את צדדי הספק.

א. נזרע בשביעית באילנות - שתילי אילנות שמונים בהם שנות ערלה, ונטעם ישראל בשביעית, חובה לעוקרם לדעת כולם, בין אם נטע במזיד ובין בשוגג. ואם מת הנוטע, חייב היורש לעקור. ואפשר שהחמירו בשביעית בשוגג יותר מאשר באיסורי שבת, כמבואר בגמ' (בגיטין נג:), ושני טעמים הובאו בגמ' שם לכך.

וכן פסק הרמב"ם (פ"א משמ"י ה' יב): "הנוטע בשביעית בין בשוגג בין במזיד יעקור, מפני שישאל חשודין על השביעית, אם תאמר בשוגג יקיים יאמר המזיד שוגג הייתי". כאן כ' הרמב"ם את אחד מהטעמים המובאים בגמ' בגיטין לאסור אפילו בשוגג, ואילו לגבי איסור נטיעה בערב שביעית כותב הרמב"ם טעם אחר לאסור אפילו בשוגג (שם פ"ג ה"א): "אף בזמן הזה אין נוטעין אילנות ואין מרכיבין ואין מבריכין ערב שביעית אלא כדי שתקלוט הנטיעה ותשהה אחר הקליטה ל' יום קודם ר"ה של שביעית. וסתם קליטה שתי שבתות. ודבר זה אסור לעולם מפני מראית העין, שמא יאמר הרואה שבשביעית נטעו... ואם לא עקר הפירות מותרים. ואם מת קודם שיעקור מחייבים את היורש לעקור". עכ"ל. טעם זה הוא המובא בגמ' שם משום מונים, ופירושו, שמאחר שמונים שנות ערלה משנה שביעית, אם הנטיעה בשישית סמוכה לשמיטה פחות מארבעים וחמישה ימים מהנטיעה, נמנית השנה השביעית כשנה ראשונה משנות הערלה, ונראה שנטע בשביעית, ולכן יעקור. הרי שפסק כשני הטעמים המובאים בגמ' בגיטין.

ומשום כך, גם הנוטע בשביעית פחות מארבעים וחמישה ימים למוצאי שביעית יהיה חיוב לעקור אף אם נטע בשוגג, ואף שטעם מונים לא שייך כאן, מ"מ טעם האיסור שגזרו בשוגג בשביעית מפני שחשודים עליה יותר שייך בזה. כמו כן, עצי סרק, או ענפים שהרכיב לאילן זקן יותר שדין ערלה שלו כדין האילן הזקן, ולא מונים לו משעת ההרכבה, וא"כ טעם מונים אין בו, מ"מ אסור. מאידך, טעם מונים אסור אפילו נטיעת סוף שישית אם השביעית היא שנה ראשונה לערלה. כמו כן, הטעם שבנו היורש צריך לעקור הוא רק משום מונים, אבל משום הקנס, לא קנסו אלא את החוטא.

קניית שתילים זרעים ונטיעות בשנה השמינית | מאמרים הלכתיים

ב. החיוב לעקור - ולכן בודאי שאין לקנות או לקבל במתנה שתילים אלו, ואפילו אם כבר קנה או קיבל חייב לעקור, וכדין יורש.

ויל"ע האם לעולם יהיה קנס זה, ואפילו הוא אילן זקן, שכבר עברו עליו שנות ערלה ורבעי, או שמא מונים שייך רק עד גמר שנת רבעי, ואם בא לשאול לאחר שנת הרבעי, לא יהיה הקנס לטעם זה.

לענ"ד יש להוכיח כצד השני מדברי רש"י (שם בג: ד"ה מונין) שכתב שהקנס הוא שכשינהג רבעי בפירות ויחלל אותם, ימנו הרואים את מנין השנים וימצאו שנזרע בשביעית, ולפי זה אפשר שלאחר מכן לא שייכת גזירת מונים. ואמנם, הסברא שגזרו שוגג אטו מזיד עדיין קיימת, אלא שסברא זו אינה אלא על הבעלים, אבל את היורש לא קנסו, וא"כ ה"ה מקבל מתנה וכדו' יהיה מותר.

ג. נטע גוי, בעו"מ, בבית ובעש"נ - שתילים שנטעם גוי [כשאנו פועל של ישראל] ניתן לקנות בשמינית מיד. כמו כן, שתילים שניטעו במקומות שכבשו עולי מצרים ולא עולי בבל [וכן מבואר בראב"ד, ועוד], וכן אם נשתלו בעציץ שאינו נקוב [וכן הורו הגריש"א ועו"פ], אין חיוב לעוקרם. ונראה שכן הדין גם כשניטעו בתוך בית מאחר שהוא ספק הירוש' אם נוהג בו שמיטה, ויש שהקלו בספק זה בזה"ז ששמיטה דרבנן [פאה"ש], וא"כ אף המחמירים בזה מ"מ לא קנסו את העושה כן (ראה משנה ברורה סי' שיש סק"ב). ומ"מ נראה שאין לקנות עציץ שאינו נקוב או ממקומות שלא כבשום עולי בבל כשודאי נזרעו בשביעית, משום שמסייע לעוברי עבירה. ובעציץ שאינו נקוב בתוך בית נ"פ שאפשר לקנות.

ד. במשפ"א (פי"ט הע' 23) היקל לקנות שתיל שנזרע בעציץ נקוב או בשקיות שבהם חורים גדולים, אם עוקר אותו מהאדמה, ושותלו במקו"א כשהוא חשוף שורש, מפני שמקיים בכך את הדין לעקור, ומונה מחדש שנות ערלה. אלא שלענ"ד צ"ע שעדיין יש איסור לקנות מחשוד כל שיש בו זיקת שביעית, כדלהלן, ומאחר שהמוכר מוכר את העציץ כמות שהוא, לכאורה גם בכה"ג שייכת הגזירה?

ה. הדין בשאר שתילים - בשתילים שאין בהם דיני ערלה כגון בירקות למיניהם, בעצי סרק ובפרחי נוי, האם יש חיוב לעקור?

הרמב"ם בפ"ד הט"ו כתב לגבי פול המצרי שעבר וזרעו בשביעית לירק ויצא לשמינית במחובר מותר הואיל ונלקט בשמינית, ולא הזכיר שיש חיוב לעוקרו. ולכאורה משמע קצת שאין חיוב לעוקרו. ואף שהרמב"ם פסק את שני הטעמים הנזכרים לחיוב עקירה, וטעם החיוב מפני שחשודים על השביעית קיים גם בירקות, מ"מ יתכן שהאיסור מפני החשד אינו אלא בפירות שיש בהם גם איסור מדין מונים. וכ"כ הרש"ם ומקד"ד בדעת הרמב"ם. וכן משמע קצת מקושיות הראב"ד על הרמב"ם שנראה שסובר שהרמב"ם לא מצריך לעקור. אולם הנו"כ שם (רדב"ז מהר"י קורקוס וכו') סוברים שיש חיוב לעקור אלא שהפירות שיצאו מותרים, ועל כך דברי הרמב"ם [וברדב"ז] שם מבואר שהפירות מותרים רק לאחרים או ליורש, ולא לאותו שזרע. וכן פירש חזו"א (סי' י סק"ו), ובד"א על הרמב"ם שם, וע"ש בביאור ההלכה שדן בזה. ובראב"ד שם משיג עליו בהרחבה, בעיקר מכך שיש חיוב עקירה, ומשמע מדבריו שהפירות אסורים, ע"ש. ומלבד זאת, רבים מהראשונים והאחרונים כתבו שחיוב עקירה גם בנטיעת עצי סרק ובשאר זרעיות (ראה ר"ש פ"ב מ"ו, ועוד בסוגיא ב"ר ט: ט: פאת השלחן סי' כ סק"ג. וידב"ז סי' א סי"ב. וכן ראה מהר"י קורקוס סופ"ג שכ' שחיוב העקירה בנזרע בתוך מ"ד יום לשמיטה הוא מפני שנראה שנזרע בשמיטה, ולטעמו ה"ה בעץ סרק). ולכאורה יש להחמיר ולחייב את השותל לעקור גם בשאר זרעים.

מאמרים הלכתיים | קניית שתילים זרעים ונטיעות בשנה השמינית

1. חיוב עקירה או קיבל - בגידולים אלו שאין בהם מנין שנות ערלה, אף שצריך לעוקרם כדלעיל, מ"מ לא גזרו על בנו היורש, מאחר שהסיבה שהיורש חייב לעקור הוא מטעם מונים, ובאותם שמונים בהם שנות ערלה, אבל כשא"צ למנות לא קנסו מפני החדש אלא את העברין עצמו. ומסתבר שה"ה מי שמקבל שתיל כזה א"צ לעקור. ולכאורה צ"ל שגם כשקנה בשוגג, ואינו יכול כבר לבטל המקח, לא יתחייב לעקרו. וצ"ע [יש להוסיף שגם אם נימא שכשנזרע במזיד יעקור אפילו יורש, מ"מ בדרך כלל לא מוגדרת השתילה כמזיד מכו"כ טעמים. ואכ"מ].

2. מה דין הפירות שגדלו מאותם שנזרעו באיסור, ויש בהם חיוב עקירה?

בירוש' (שביעית פ"ב ה"ו) נחלקו בנטע פחות ממ"ד יום משביעית שדינו יעקור אם פירות שגדלו מותרים. ומסקנת הסוגיא נראה שמותרים מפני שאין מוסיפין על הגזירה, וכן פסק הרמב"ם פ"ג הי"א. הרי שגם כשקנסו לעקור אין זה מחייב איסור על הפירות. וכבר פסק הרמב"ם (פ"ד הי"ח) לגבי פול המצרי שעבר ונטעו בשביעית שפירותיו מותרים. ויש לבאר שהרי דין הקנס כאן הוא כעין דין מעשה שבת, וכפי שדנה הגמ' בגיטין שם, ובמבשל בשבת לא נאסר החפצא [מלבד שיטת ריו"ח הסנדלר שמעשה שבת במזיד הוא קודש], אלא שקנסו עד מוצ"ש, [ע"ש השיטות]. אלא שלגבי נוטע וזורע בשבת ובשביעית החמירו שחייב לעקור. והטעם מבואר בגמ' שם שבמלאכות אלו שאינו יכול ליהנות לאלתר לא ניכר הקנס אא"כ יעקור, לכן קנסו כך, אך החפצא לא נאסר, ולכן תהיה אכילת הפירות מותרת.

אלא שיש חולקים על הרמב"ם וסוברים שהנזרע בשביעית אסור באכילה. ובפשטות זה בכלל השגת הראב"ד על הרמב"ם שם. וראה קה"י בכורות סי' כט ס"ב שהביא בשם ראב"ם בתמים דעים שסובר שאיסור הפירות מדאורייתא משום "כל שתיעבתי לך ה"ה בבל תאכל". וע"ש שהק' עליו. ובמהרי" קורקוס סופ"ג הביא שהרמב"ן (ביבמות קכב.) ומקצת ראשונים סוברים שהפירות אסורים בנזרע בשביעית. וכ"כ בכפ"פ פמ"ז, מו' בכס"מ פ"ד הכ"ט. וגם מדבריו משמע שהוא איסור תורה, וצ"ע שבסוגיא בגיטין משמע שהוא מדין מעשה שביעית, וכעין מעשה שבת שהוא מדרבנן. וכע"ז הק' חזו"א סי' ג סקכ"ה.

יש להוסיף שי"ס שאיסור נעבד דאורייתא נלמד מהפס' "והיתה שבת הארץ לכם לאוכלה..." - מן השבות אתה אוכל ולא מן השמור. ולפי זה איסור נעבד תלוי בקדושת הפירות, שפירות שהותרה אכילתם בשביעית הוא מן השבות. ולפי זה אף אם נזרע ונעבד אסור, זהו דווקא כשהפירות קדושים, אבל בירק שאזלינן בתר לקיטה, היוצאים לשמינית אינם קדושים, ולא בהם נאמר איסור נעבד. אבל לדעת הסוברים שנזרע ונעבד איסורם מדרבנן, האיסור אינו מחמת קדושת הפירות, אלא כדין הנעשה באיסור, וע"כ גם הירקות הנלקטים בשמינית ייאסרו לכאורה [וראה מש"כ להלן בדעת הרא"ש והתוס' בנדרים נח:].

לדינא, נראה שנוקטים להקל שיהיו הפירות מותרים בשעת הצורך, וכדעת הרמב"ם ודעימיה, אף שי"ס שאף אם מקילים להלכה בשמור ונעבד [ראה להלן], מ"מ נזרע בשביעית חמור טפי, לפיכך, היורש או מקבל או מלקט מההפקר פירות וירקות אלו מותר לאוכלם כשאין איסור ספיחים.

אמנם לקנות מהחשוד פירות אסור, כמבואר להלן, וכ"ש אותם שידוע בודאי שנזרעו בשביעית. וראה להלן.

ח. ראייה לדין נזרע בשביעית - ומ"מ אבקש לדון כאן בראיה שהנזרע בשביעית לא נאסרה אכילתו משיטת הרא"ש והתוס' בסוגיית גידולין. ומאחר שלא ראיתי מי שדן בראיה זו ארחיב מעט.

הגמ' (נדרים נז:) מסתפקת האם גידולין מעלים את העיקר ומבטלים אותו כדין ביטול, או

קניית שתילים זרעים ונטיעות בשנה השמינית | מאמרים הלכתיים

שהעיקר אינו מתבטל [נאמרו שיטות שונות בראשונים בביאור הספק]. מוכיחה הגמ' (שם נח): מדברי רשב"א שאמר שהמנכש חסיות [בצל ושום ולוף, שאין זרעם כלה] במוצאי שביעית אצל ישראל שחשוד על השביעית מותר לאוכלם. הרי שגידולים מעלים את העיקר. וניסתה הגמ' לדחות שמייירי בדברים שזרעם כלה ולכן מותר, ודחתה הגמ' שחסיות תנן [ע"ש המשך השו"ט]. והנה בתוס' וברא"ש מבואר שהחשש הוא שהחסיות נשתלו בשביעית וגם גדלו קצת בשביעית, ואעפ"כ מבואר בגמ' שהפירות היו מותרים אם היה זרעם כלה. מוכח שסוברים שגם הנזרע באיסור אינו אסור. ומה שכשארין זרעו כלה אסור ע"כ שהעיקר עצמו הוא סיבת האיסור, ולא זריעת האיסור.

אלא שעדיין הדברים אינם מבוארים כלל, שמדבריהם משמע שהנידון כשגדל קצת בשביעית ורוב בשמינית, וגידולי השמינית מבטלים את מה שגדל בשביעית. וצ"ל לפי"ז שההוכחה אינה שהגידולים מבטלים את עיקר החסיות, אלא שמבטלת את הצמיחה שהתחילה בשביעית והמשיכה בשמינית. ולכן העמידו שם שגדל קצת בשביעית, ומה שגדל בשמינית מבטל את הגדל בשביעית. וצ"ע מדוע הגדל בשביעית עצמה יהיה אסור הרי בכל הגידולים אזלינן בתר לקיטה, וממילא כל הגדל מתייחס לשמינית ולא לסוגיית גידולין בטלים עיקר. אם כוונתם היתה לבאר שהנידון אם הגידולים מבטלים את עיקר החסיות, היה נחא, אלא שמוכח ממה שהעמידו שמייירי בשתל בשביעית וגם גדל קצת, וזה החשד והאיסור, ולא העמידו שמייירי בשתל בשמינית [כפי שביאר המפרש ברש"י, ועוד], משמע שהנידון אינו ביטול החסיות עצמם אלא הגדל מהם בשביעית. וקשה מדוע הוא איסור. ואם היינו מפרשים שהאיסור משום נזרע, היינו יכולים לפרש שרק מה שגדל בשביעית אסור, מאחר שאיסור נזרע הוא כעין מעשה שבת האוסר באופנים מסוימים, כן הוא מעשה שביעית, שמה שגדל בשביעית נאסר. ומה שגדל בשמינית מותר, נפרש מפני שהיה יכול לשתול במוצ"ש, א"כ אין זה מעשה שביעית. אלא שפירוש זה קשה כפי שהקשינו לעיל, א"כ מ"ט אמרה הגמ' שבדבר שזרעו כלה מותר, אדרבה צ"ל אסור שהרי נזרע בשביעית [ובדוחק יש לתרץ שהאיסור הוא מחמת נזרע בשביעית, אלא שגם בדבר שזרעו כלה הגדל בשמינית מותר אף שנזרע באיסור, וצריך לדין ביטול האיסור, ושאלת הגמ' להעמיד בדבר שזרעו כלה היתה שאמנם צריך לדין ביטול, אבל אין ראייה ממה שבדבר שזרעו כלה בטל לדין ביטול כשיש עיקר, שכשיש עיקר יתכן שגידולין לא יבטלו את הצומח בשביעית אע"פ שכשארין עיקר מבטלים. ולפי זה אכן סוברים שיש איסור נזרע. אלא שכל זה דחוק מאד לענ"ד].

ואולי יל"ת בענין אחר, ואכן האיסור האמור כאן אינו מדין נזרע בשביעית, שא"כ היה צ"ל הכל אסור, אלא נזרע מותר, כתחילת דברינו, וסיבת האיסור כאן הוא מחמת מה שצמח בשביעית שדינו כדיני שביעית. ואף שבעלמא אזלינן בירק בתר לקיטה, וכל הגידולין מתייחסים ללקיטה, ולכן פשוט היה לגמ' שכשזרעו כלה הכל מותר כשנלקט בשמינית, כדין ירק שמינית, מ"מ כשארין זרעו כלה יש לומר שלגבי קדושת שביעית לא נלך בתר לקיטה, דכנגד הלקיטה שקובעת את שנת הגידול יש עיקר שאינו כלה שהוא קובע שנת גידול אחרת. ומאחר שיש ב' כוחות נוגדים, אזלינן בתר הצמיחה בפועל, והגדל בשביעית קדוש בקדו"ש, והגדל בשמינית אינו קדוש. וזו סוגיית הגמ'. אלא שלפי זה עולה חידוש גדול, ולא שמענו כמותו, וכי גידולי ירק שאין זרעו כלה שהוא משנת מע"ש, ויגדל חלקו בשנת מע"ש וחלקו במע"ע, יהיה חיוב מעורב בהם? וצ"ע סוגיית הגמ' לשיטתם.

ולאח"ז הביא הרב י"א חיון שליט"א את שיטת התוס' בקדושים ג. וכו"ה בתו"י בר"ה יד., ועוד, שסוברים שמה שאזלינן בירק בתר לקיטה הוא דווקא בתרו"מ שחיובם בירקות מדרבנן [שארין חיוב דא' בתרו"מ אלא בדגן תירוש ויצהר], ובזה קבעו שהלקיטה קובעת, אבל לגבי חיובים אחרים נקבעת שנת הירק לפי זמן גידולו, והגדל בשביעית אסור, ובשמינית מותר [מאחר שגדל על כל מים כדברי הגמ' שם]. ומה שמותר בנלקט בשמינית הוא משום שעשה כיוצא בו, והאיסור בטל ברוב, וזהו דין ההיתר משיעשה כיו"ב. ואם נימא שזו גם

מאמרים הלכתיים | קניית שתילים זרעים ונטיעות בשנה השמינית

שיטת התוס' והרא"ש, מבוארת כוונתם, שחסיות של מוצ"ש היתירם משום שהרוב מבטל את המיעוט שגדל בשביעית, ומוכח שגידולים מבטלים עיקר. ובדבר שזרעו כלה פשיטא שאזלינן בתר רוב. ועיין ר"ש פ"ט מ"א. ולפי זה שבה הראיה שנזרע אינו אוסר, וכל האיסור האמור כאן הוא רק מחמת שגדל בשביעית.

ומ"מ לדעת הראב"ד ודעימיה שסוברים שנזרע אוסר, וקשה מהגמ' בנדרים הנ"ל שפשיטא לה שבדבר שזרעו כלה היוצא לשמינית מותר, ע"כ צ"ל ששם מדובר בבצל שביעית שנטעו בשמינית וכדברי המפרשים האחרים.

ט. שמור ונעבד - שתילים שנזרעו בהיתר, לפני שביעית וכדומה, ובשביעית בודאי נעבדו בעבודות האסורות שגרמו לשמירת וצמיחת הפירות, או שהפירות היו שמורים ולא הופקרו, נחלקו בזה רבותינו הראשונים והפוסקים. המחלוקת לגבי נעבד היא המחלוקת המובאת לעיל לגבי נזרע בשביעית, אלא שיש הסוברים להחמיר בנוע יותר מנעבד. ולמעשה החזו"א התייר בשעת הצורך, וכ"מ באגרות חזו"א סי' קסב. וראה במנחת שלמה להגרשז"א זצ"ל ח"ג סי' קכב אות ג שביאר מדוע על ספיחין גזרו ולא על שמור ונעבד. וראה שביית השדה פט"ז סע' כ-כב.

י. קניה מחשוד - אע"פ שכאמור ניתן להקל ולאכול משמור ונעבד, ובאופנים מסוימים אין חיוב לעקור את השתילים הנ"ל, מ"מ גזרו חכמים שלא לקנות מן החשוד על השביעית אפילו באופנים שאין איסור סחורה וכדו', אפילו דברים שיש בהם רק זיקת שביעית. וז"ל הרמב"ם (שם פ"ח ה"ד: . מקור הרמב"ם מהמשנה בבכורות כט:): "מי שהוא חשוד לעשות סחורה בפירות שביעית, או לשמור פירותיו ולמכור מהן, אין לוקחין ממנו דבר שיש עליו זיקת שביעית כלל. ואין לוקחין ממנו פשתן אפילו סרוק". ולפי זה אין לקנות מחשודים פירות שיש בהם זיקת שביעית, ואף לא שתילים, וכדו'.

יא. קניית שתילי זרעי ירקות בתחילת שמינית - קיים חשש ברור שהשתילים נזרעו בשביעית, וכן הזרעים משתילת שביעית. ואף שהגדל מהזרעים הנ"ל יהיה מותר כדין זרעים שזרעם כלה שפירותיהם מותרים, מ"מ יהיה אסור לקנותם. וכן שתיל של ירק, כשירבו גידולי שביעית על עיקרו יהיה מותר, כמבואר בסוגיא בנדרים שם, ואעפ"כ אסור לקנותם. ומ"מ כל דין זה הוא רק כשנזרעו באיסור, אבל אם הם נשתלים במשתלה מקורה, ועל משטח עבודה מנתק לא ייאסרו, כדלהלן.

יב. קניית שתילי זרעי ירקות של שמינית. כאשר ידוע ששתילים נזרעו בשמינית, ואינם משל שביעית, אלא שעדיין לא הגיע זמן היתר ספיחין שבשמינית, האם מותר לקנות שתילים?

ירקות היוצאים לשמינית, אף שנלקטו בשמינית, גזרו חכמים בהם איסור עד שיעשו כיו"ב או עד חנוכה, או כשיש ריבוי ירק מחו"ל, כמבואר במשנה (פ"ו מ"ד), וברמב"ם (פ"ד ה"ז). ואף שביק הלקיטה קובעת את שנתו, והנלקט בשמינית אינו קדוש, אסרו מפני החשש שמא נלקטו בשביעית. במאמר הקודם הרחבנו בדיון זה, והבאנו שדעת החזו"א שירקות אלו נאסרים לא רק באכילה, אלא גם שאר דיני שביעית עליהם עד זמן ההיתר, וע"כ אסורים בסחורה וחייבים בביעור, ואפילו באותם ירקות שאין בהם איסור ספיחין. ואמנם הובאה דעה החולקת וסוברת שלא נאסרה בשמינית אלא אכילתם.

ומ"מ לדעת החזו"א יש לדון האם משום איסור זה יהיה אסור בזמן האסור לקנות שתילי ירק שנזרעו בהיתר. ואמנם זה ודאי שזרעים מותר לקנות ומותר לזרוע, וה"ה שתילי ירק שרק השרישו ולא צמחו. ולא נאסרו אלא ירקות הראויים לאכילה. והשאלה כאן היא לקנות ירקות שכבר ראויים בקטנם, וקונה אותם כשתילים ע"מ לגדלם.

והנה במאמר הקודם הובא שהחזו"א עצמו מחלק בין דיני השביעית שבמחובר לאלו

קניית שתילים זרעים ונטיעות בשנה השמינית | מאמרים הלכתיים

שבתלוש, שהרי בודאי שלא נאמר בגזירת חכמים זו שיהיה הירק בתחילת שמינית הפקר כשמיטה, וע"כ שאין דינו כירק שבשביעית. ובמאמר שם הבאנו שלשיטתו כל זמן שהירק מחובר דיניו כדיני שמינית, ע"ש.

ולפי זה, הקונה שתילים ובהם ירק שנשתל בשמינית, כל זמן שהשתל מחובר לא שייך בו איסורי סחורה וכדו', ומותר לקנותו מיד. ומותר יהיה לקנות ירק הזרוע בעציץ נקוב שאינו מופסק מהקרקע. ונראה שכך יהיה גם דין הזרוע בעציץ שאינו נקוב, ואף לדעת מי שיחמיר בגידוליו במוצ"ש, כשם שכ' החזו"א (שביעית סי' ט סק"ג) לגבי מקומות שאין דרך לזרוע בהם, מ"מ לא יהא דינו חמור מהגדל בע"נ. כנלענ"ד.

יג. דברינו לעיל נגעו בעיקרי הדינים כשנזרע או נעבד באיסור. במקרים רבים ישנם ספיקות שונים האם נעשה איסור בזריעה ובעבודות, בין ספיקות האם העבודות אסורות, ובין האם נעשו במקומות האסורים, ודינם [כגון עציץ שא"נ, בית, עו"מ], ובין ספק מתי נעשו, מי עשה, ומדוע. ודאי שהדין יכול להשתנות בהתאם.

יד. במציאות נראה שרוב ככל הזריעות והכנות השתילים נעשות במשתלות מקצועיות, שבהם הזריעה נעשית במקום מקורה [וידועה דעת הפאה"ש להקל בזה בזה"ז בשביעית], ולרוב גם במצע מנותק שנחשב כעציץ שאינו נקוב, ובצירוף שניהם רבים המקילים, וכבר הורה החזו"א להלכה שאין למחות במי שזרע בשביעית שם [ובמקו"א כתבנו לדון בדברי החזו"א שמחמיר בזרע במקום מקורה כשכוונתו להסיר את הקירוי, אף אם מסיר אותו בשמינית. וצ"ע].

כמו כן המשך הטיפול בשתילים הוא בחממות. וראה בשביתת השדה (פ"ח ס"ח, עמ' קפד) בהרחבה בדין זה. ומאחר שלהלכה כשיש הוראת היתר בספק מסוים, אע"פ שלהלכה נוקטים לאסור, מ"מ א"צ לקנוס, וכדברי המשנ"ב [הובא לעיל], וכן הורה הגריש"א לגבי שביעית, וע"כ הגדלים במקומות הנ"ל אין צריך לעוקרם, ומותרים.

טו. אלא שעדיין הקונה במקומות שמגדלים ללא ביקורת ואינם שומרי שמיטה הדבר ברור שיש בכך סיוע לעוברי עבירה, שהרי פעמים רבות זורעים בחממות שלא מכח הוראת היתר כלשהי ולא מכח שעת הדחק, אלא כעבירה על האיסור, ומשום כך יש בזה משום סיוע לעוברי עבירה. על כן כל שאין בו צורך יש לחוש לטעמים הנ"ל לאיסור.

יושבי ארץ ישראל ערבים זה לזה

אך נראה לי ברור של דברים כי מעלת ארץ ישראל על חוץ לארץ להשוכנים בה כתב מהר"ל [נתיבות עולם נתיב הצדקה פ"ו] בענין ערבות שהי' בתחילת ביאתם לארץ. כי הארץ עושה להשוכנים עלי' כאיש אחד. מאחר שהיא מיוחדת לישראל הארץ מצרפתם להיות אחד. ע"כ נעשו ערבים זה לזה בשעה שעברו הירדן ובאו לארץ ישראל עיין בדבריו. וזה נרמז גם כן בש"ס הוריות (דף ג' ע"א) בהוראה הלך אחר רוב יושבי ארץ ישראל הנך אקרי קהל. אבל אינך לא אקרי קהל. ועל כן צריך לקדש בארץ ישראל דוקא. דנחשב כאלו קדשוהו כל הקהל מאחר שכולם כאיש אחד ומועיל הקידוש לכל ישראל.

שו"ת אבני נזר (או"ח שיד)

הרה"ג
משה שרון
שליט"א

רב קהילת 'לוית חן'
ומח"ס 'חבצלת השרון' ו'ישמח משה'

פירות ערלה שנתערבו בהיתר

שאלה: נתבקשתי לחוות דעתי מה דינם של פירות ערלה שנתערבו בפירות של היתר, מין במינו באופן שאינו ניכר מה הם פירות הערלה, מהו שיעור הביטול שלהם, אם הוא חד בתרי כמו כל האיסורים, או שמא כיון שהם באיסור הנאה, יש להתירם בשיעור גדול יותר. ואם תאמר שהם ככל איסורי תורה יבש ביבש, שחד בתרי בטיל, כיצד ניתן לישב עם המשניות במס' ערלה, שמשמע מהן שערלה אינה בטלה ברוב אלא אחד במאתים.

תשובה: לדינא אמרינן, שגם פירות ערלה, שהם איסורי הנאה, דינם ככל איסורי תורה, יבש ביבש, כשאינו ניכר האסור, דבטלו ברוב, וחד בתרי בטיל. וזהו אחד היסודות להתיר פירות מן השוק ולא לחשוש שמא הם פירות ערלה, כיון שאמרינן כל מאן דפריש מרובא פריש. ואם היינו מצריכים לביטול של אחד במאתיים, לא היינו יכולים לסמוך בדין זה על היסוד דכל מאן דפריש מרובא פריש.

ומה שלמדנו במשנה בערלה (פ"ב מ"א), דערלה בטלה במאתיים, זהו רק מדרבנן, ורק בתערובת לח בלח, או ביבש בשאינו מינו, או בנותן טעם. אבל יבש ביבש מן במינו, חד בתרי בטיל, והשאירוהו על דין תורה כפי שיבואר בס"ד בגוף התשובה.

*

נימוקים לתשובה: הנה ידוע הדבר ומפורסם הענין בהל' תערובות (יו"ד סי' צח וסי' קט), דתערובת מין במינו, בין לח ובין יבש, ואין ניכר האסור וטעמו, מן התורה בטל האסור ברוב. אלא שבתערובת לח בלח, באו חז"ל וגדרו גדר, שלא יהיה בטל האסור ברוב אלא עד שישערו שיש שישים חלקים של היתר כנגד האסור. ואף שמין במינו אין טעם האסור נרגש בהיתר, ואעפ"י שלא נאמר ביטול בשישים אלא לענין בטול טעם האסור, מכל מקום הצריכו חכמים ביטול בשישים גם במין במינו, משום מין בשאינו מינו, ששם נותן האיסור טעם בהיתר, וחששו חז"ל שאם נתיר מין במינו ברוב, יבואו להתיר גם מין בשאינו מינו ברוב, ולא יהיה שישים חלקים של היתר כנגדו, ויעברו על איסור דאורייתא, דטעם כעיקר מדאורייתא, עד שיתבטל בשישים. כמבואר כל זה בב"י (יו"ד סי' צח), וכן פסק מרן השו"ע (סי' צ"ח סע' א). ועין בלבוש (סי' צ"ח סע' א) שביאר הענין בטוב טעם ודעת. וכן במנחת כהן (ספר התערובות ח"ב פ"א).

אולם כשמדובר בתערובת יבש ביבש מין במינו, ואין ניכר האסור, מצאנו בזה מחלוקת בין רבותינו הראשונים, אם השאירו אותו חז"ל על דין תורה דבטל ברוב, או שגזרו בו כמו בתערובת לח בלח, כמבואר בב"י (יו"ד סי' קט), וכפי שיבואר בקצרה כדלקמן:

פירות ערלה שנתערבו בהיתר | מאמרים הלכתיים

לדעת רש"י הרמב"ם והראב"ד, הגם שמדין תורה בטל ברוב, מכ"מ גם בזה גזרו חז"ל כמו באסור לח בלח. וכדמשמע מלשון הרמב"ם (פס"ו מהל' מאכלות אסורות הלכה ד,ה) וז"ל: נפל חלב כליות לחלב האליה ונמוח הכל, אם היה חלב האליה כשנים בחלב הכליות הרי הכל מותר מן התורה, אפילו חתיכת נבלה שנתערבה בשתי חתיכות של שחוטה הכל מותר מן התורה, אבל מדברי סופרים הכל אסור עד שיאבד דבר האסור מעוצם מיעוטו ולא יהיה דבר חשוב שעינו עומדת כמו שיתבאר. ובכמה יתערב דבר האסור ויאבד בעוצם מיעוטו, כשיעור שנתנו בו חכמים, יש דבר ששיעורו בששים, ויש ששיעורו במאה, ויש ששיעורו במאתים. ע"כ. ובהמשך נקיט ואזיל השיעורים שנתנו חז"ל בכל מיני התערובות.

אולם מצאנו שרוב הראשונים חולקים וסוברים שבתערובת יבש, מין במינו, לא גזרו בו רבנן, והשאירו אותו על עיקר הדין, דחד בתרי בטיל. וכתבו התוספות (חולין ק. ד"ה בריה שאני) והרא"ש (פג"ה סי' לו) והרשב"א (תוה"א ב"ד ש"א) והר"ן (חולין לו. ד"ה גרסי' בגמ') דאפילו איסורא דרבנן ליכא. וכתב הרשב"א בתורת הבית הארוך (ב"ד ש"א) שעל הסכמה זו שהסכימו רובן של ראשונים דיבש ביבש בטל ברוב ממש אנו סומכין ועושין מעשה. וכן פסק בספר התרומה (סי' נ ד"ה הלכך) וסמ"ג (לאיון קמ וקמא נג.).

ומצאנו בזה ב' טעמים: א) דאין לגזור בו משום שמא יבוא לאסור דאורייתא, וגם לא שייך לגזור בו אטו מין שאינו במינו בפחות משישים, דהוא בעצמו רק מדרבנן, דמדאורייתא גם יבש ביבש מין בשאינו מינו בטל ברוב. וגם לא שייך לגזור אטו לח בלח מין במינו, דגם בזה לא יבוא לאסור דאורייתא, דכמבואר, לח בלח מין במינו בטל ברוב מהתורה. וגם לא שייך לגזור אטו לח בלח מין בשאינו מינו, דכולי האי לא גזרינן יבש ביבש מין במינו אטו לח בלח מין בשאינו מינו. כמבואר בספר התרומה (סי' ג) וביתר הרחבה במנחת כהן (ח"ב פ"א). ב) ואיכא טעמא אחרינא, שהובא ברשב"א (תורת הבית ב"ד ש"א), דבלח בלח מין במינו, התערובת נבללת יפה, ובכל חלק מן התערובת יש מעט ממש מן האסור או מטעמו, אולם ביבש ביבש ההיתר עומד בפני עצמו ויכול לאכלו בלי תערובת האסור, ובכל אחת מן החתיכות שאוכל אפשר לומר שמא של היתר הוא.

ולענין הלכה, פסק מרן השו"ע (סי' קט סע' א) כדעת הרשב"א וסיעתו, דבתערובת יבש מין במינו, חד בתרי בטיל. וכן היא הסכמת האחרונים.

ועפ"י זה, שמדין תורה בטל האסור ברוב של היתר, אם הוא יבש ביבש מין במינו, ממילא הוא הדין בכל איסורי תורה, גם אם מדובר באיסורי הנאה, וכן כתב להדיא הלבוש (סי' קט סע' א). אם כן, גם פירות ערלה שנתערבו בפירות היתר, מין במינו ואינו ניכר האסור, יש לומר דבטל ברוב, וכן הוא להדיא במס' גיטין (דף נד:), שאפילו ערלה וכלאי הכרם, מדאורייתא חד בתרי בטיל. וכמבואר ברשב"א (יבמות עג. ד"ה ועלין באחד ומאה), וכן הוא בריטב"א ובמאירי (שם). וכן מבואר בהדיא באור שמח (על הרמב"ם פס"ו מהל' מאכלות אסורות).

אולם אם כנים אנחנו, יש לנו להביט במשנה (ערלה פ"ב מ"א), התרומה ותרומת מעשר של דמאי, החלה והבכורים, עולים באחד ומאה, ומצטרפין זה עם זה, וצריך להרים. הערלה וכלאי הכרם, עולים באחד ומאתים, ומצטרפין זה עם זה, ואין צריך להרים. ר' שמעון אומר - אין מצטרפין, רבי אליעזר אומר - מצטרפין בנותן טעם, אבל לא לאסור. ע"כ. ומפורש יוצא שאין הערלה וכלאי הכרם מתבטלים ברוב, אלא באחד למאתים.

אולם לא קשיא מידי, דכבר ביארו רבותינו הראשונים, כפי שמבואר לעיל, שזהו רק מדרבנן, דאי מדאורייתא אין הבדל ובכל האסורים, אמרינן חד בתרי בטיל, ואין לחלק בין ערלה וכלאי הכרם, החמורים לשאר איסורים.

מאמרים הלכתיים | פירות ערלה שנתערבו בהיתר

אולם עדיין לא יגהה מזור, דגם אם נאמר שהמשנה (ערלה פ"ב מ"א), שאסרה תערובת של ערלה בהיתר, חד במאתים, היא מדרבנן, מכל מקום, אין להתיר פירות ערלה שנתערבו בפירות היתר עד שיהיו מאתים פירות של היתר כנגד חלק אחד של ערלה. וזה לא מצוי.

אולם עפ"י דברי הלבוש (סי' ק"ט סע' א) שהבאנו לעיל, שבאסור יבש ביבש, מין במינו, אין חילוק בין כל אסורי התורה, ואפילו הנאה, כגון איסור חמץ בפסח, חד בתרי בטיל. אם כן הוא הדין בערלה, יש לומר שביבש ביבש, מין במינו, השאירו חכמים את הדין על דין תורה ולא גדרו בו גדר, ומה שהצריכו ביטול אחד במאתים הוא דוקא בתערובת לח בלח, או ביבש ביבש ואינו מינו. וסיעתא לדברינו מצאתי בתפארת ישראל על המשניות (ערלה פ"ב מ"א) שכתב כן להדיא.

וכאמור כל זה רק לשיטת הרשב"א וסיעתו ולדעת מרן השו"ע שהלך בעקבותם. אולם לדעת הרמב"ם וסיעתו גם בפירות ערלה גזרו חכמים כמו בכל האיסורים, וממילא יהיה שיעורם כפי השיעור שנקטה המשנה במס' ערלה.

ונראה להביא ראיה מדברי מרן השו"ע בהל' ערלה (סי' רצ"ד סע' יז), שגם בערלה אמרינן דבטל ברובא, שאע"פ שמנהג הכורמים להבריק גפנים בכל שנה מותר לשתות יין מגפני העכו"ם משום דמבריק ומרכיב אינו חייב בערלה אלא בארץ אבל לא בחו"ל, ויש למצוא היתר גם לבני ארץ ישראל ביין של כרמי העכו"ם משום דרובא דגפנים לאו ערלה נינהו. ע"כ. נמצא א"כ דמרן מתיר את הגפנים מטעם דביטול ברוב, דכל מאן פריש מרובא פריש. וראיתי ביבי"א (ח"ו יו"ד סי' כד), דכל רז לא אניס ליה, שאחר שהביא דברי מרן השו"ע הנ"ל, כתב בזה"ל: וכ"כ בשו"ת הרדב"ז ח"א (סי' תקפ). ע"ש. וע"ע למרן החיד"א בברכי יוסף יו"ד (סי' רצו סק"א) בשם מר זקנו הגאון ר' אברהם אזולאי, שמותר לקנות פירות וירקות מגוים, ואף על פי שדרך החקלאים הגוים לזרוע ירק וקשואים בכרם, אין לחוש להם שמא מכלאי הכרם הם, משום דאזלינן בתר רובא, ורובם אין בהם חשש כלאי הכרם. וכל דפריש מרובא פריש. ע"ש. וכיו"ב כ' בשו"ת המבי"ט ח"ג (סי' קכז), והובא ג"כ בכנה"ג יו"ד (סי' קי הגה"ט אות לא). וכן הוא בשו"ת מהרשד"ם (סי' קצ"ג). עכת"ד מרן בעל היבי"א. ועפ"י זה פסק מרן זצ"ל ביבי"א (שם), שמותר לקנות פירות מן השוק, ולא חיישינן לפירות ערלה, דכל מאן דפריש מרובא פריש.

וכעת ראיתי בילקוט יוסף הל' ערלה (עמ' תקס"ו) שפירות של ערלה שנתערבו בהיתר, מין במינו, חד בתרי בטיל, כדין כל איסורי תורה. כמבואר בסי' קט הל' תערובות. ע"ש. והוא כמבואר לעיל בדברינו. ותעלזנה כליותי.

הגלע"ד כתבתי וצור יצילנו משגיאות

ויראנו מתורתו נפלאות

ממני הדל באלפי ישראל

משה שרון ס"ט

תשובות הלכה למעשה שהשיבו ראש המכון ורבני בית ההוראה שליט"א

(נלקט מתוך שאלות רבות שנשאלים הרבנים מידי יום ביומו בקו ההלכה ובשו"ת און ליין)

קו ההלכה והכשרות 03-7528999

ימים א-ה בין השעות 09:00 ועד 23:30 יום ו בין השעות 10:00 ועד 13:00

סלומון גורבגי

שאלה: שמעתי בשם הרב שאם כתוב בתווית של הסלומון שזה סלומון גורבגי אז אין בעיה עם תולעים, ולא הבנתי למה אין חשש שגם על ארץ המקור או ארץ ייצור יכתבו אחרת מהאמת?

תשובה: אם נראה לי נכון אז שאלתך היאך אפשר לסמוך על הכיתוב של התווית.

ובכן, כאשר המקור גורבגי, כולל שם מפעל, ועל זה הוא הוציא אישורים ממשרד הבריאות, ועל זה קיבל אישור הייבוא, אם ייתפס משקר, מסכן את כל פרנסתו, ולכן אין הם משחקים עם שם היצרן.

בנוסף, אני במבט עין מזהה מייד סלומון שמקורו מן הים או מקורו מכלובים. כך שכל טעות קטנה כאן נתפסת ומזוהה מייד.

ולכן למעשה, כאשר מדובר על סלומון שמקורו מגורבגי [ונכון להיום לארץ מגיע מגורבגי רק מכלובי גידול ולא מן הים הפתוח], ויש כל פרטי היצרן בגורבגי, אפשר להשתמש בדג גם אם חתומים עליו כשרויות שאינן מקפידים על תולעים, שלצדדי כך המצב אצל רובם. ואו לחילופין אם זה עם עור, אפשר להשתמש בזה גם ללא כשרות כלל. בהצלחה.

*

תרו"מ בפירות בשנה השמינית

שאלה: האם פירות שגדלו בשביעית ונקטפו בחשוון בשנה השמינית צריכים הפרשת תרומות ומעשרות?

תשובה: שלום וברכה, פירות הולכים אחר חנטה ולא אחר לקיטה כמו ירקות וממילא כיון שהם חנטו בשמיטה, הגם שהלקיטה הייתה בשמינית, דינם כדין פירות שביעית, ויש בהם קדושת שביעית, ופטורים מתרומות ומעשרות.

*

כלאים בעציץ

שאלה: שלום וברכה כבוד הרב מזכה הרבנים. קיבלתי מתנה עציץ המכיל בתוכו בזיליקום, נענע וזעתר. המרחק בין כל צמח בעציץ הוא 5 אצבעות. האם זה עובר/ עומד באיסור כלאים?

תשובה: מה שחשוב זה לבדוק את המרחק בין השורשים, ככל שיש מרחק של טפח ומחצה מאושר. אפשר גם להתיר ב 12 ס"מ של מרחק בין השורשים. כל שזה פחות יש למעט מהצמח עד שיהיה טפח וחצי ביניהם.

*

כלאים באדנית הידרופונית

שאלה: שלום רב, האם יש חשש לאיסור כלאיים בגידול צמחי תבלין באדנית הידרופונית?

תשובה: שלום וברכה, שאלתך מחולקת לכמה עניינים:

1. האם גידולי מים, יש גם איסור כלאים, ועל כך אומר שלכאורה יש לאסור מדרבנן, יעוי' בשו"ת חלקת השדה ח"ד בכלאים סי' א, ועוד עי' שם באיסור חדש בסו"ס א. ועל כן אסור לשים זרעים שונים בכוס מים גם בלי שום עפר.

2. שאלה שניה לגבי עציץ או אדנית, ובכן למעשה: א. גם בעציץ שאיננו נקוב יש איסור כלאי זרעים אלא שאין זה מדאורייתא אלא מדרבנן. ב. כאשר כל העציצים מחוברים בתחתית, או כל עציץ עם עפר לעצמו ובתוך כל עציץ יש מין אחר ואין מרחק ביניהם [כגון משטח זריעה לתלמידים], אם כן מחמת ניקה אין כל חשש כי אין אפשרות לכך וכך דעת הגאון בעל הר צבי. מאידך דעת החזו"א להחמיר שכאשר רבנן גזרו על שאינו נקוב כנקוב הוא לכל הענינים וזה כאילו בארץ, וממילא צריך את ההרחקה הראויה. ובתשובה שם כתבתי לדייק שכדעת הר צבי להתיר כן מדוקדק בלשון הרמב"ם, ובהר צבי דקדק כך מלשון הכס"מ, וכ"כ להלכה בעל שבט הלוי להתיר (ח"ו יו"ד סי' קסו. ובח"ס סי' רמ"ג). ג. אם כל זה תחת קורת גג יש מקום לצרף את הסוברים שכלאי זרעים אינו נוהג שם, הגם שאין הלכה כדעתו אלא שנוהג גם בבית, מכל מקום ראויה סברתו לצירוף נוסף. ד. ואם זה גם גידולי מים, מצטרף בנוסף האמור לעיל, וגם סניף זה מצטרף להקל באופן שכל אחד בתבנית בפני עצמו. בברכה ובהצלחה.

*

ריבה מאתרוג קדושת שביעית

שאלה: שאלנו קודם את הרב האם מותר לעשות ריבה מאתרוג של שנה שביעית והרב כתב לנו שמותר לכתחילה. רצינו לשאול הרי כשמכנינים ריבה מאתרוג חותכים אותו לחתיכות ומרתיחים אותו 4-5 פעמים וכל פעם זורקים את המים האם מותר לזרוק מים אלו שקיבלו טעם של אתרוג [טעם מר]?

תשובה: שלום וברכה, נראה דמותר לכתחילה, והוא כמו שכתבנו בשביתת השדה פרק יא סעי' כג, לענין מי כבישת הזיתים וכיו"ב: 'הכובש או המבשל פירות וירקות של שביעית במים או בחומץ וכיו"ב, ולאחר אכילת הפרי אין נוהגים להשתמש במי הכבישה או הבישול, כגון מי כבישת הזיתים, או מי בישול תפוחי האדמה, אין צורך לשומרם בקדושת שביעית, שכל שאין דרכו לאכול אין בו משום 'לאכלה ולא להפסד'. ובמקורות שם ביארנו מקור הדין. וכן נראה עיקר בנידון שאלתכם. בברכת חג שמח.

*

מעשרות משנה לשנה באותו עץ

שאלה: שלום, רציתי לשאול בעניין תרומות ומעשרות. ראיתי שתמיד מזהירים שפירות הדר ובפרט בלימונים ישנן בעיות של שנה על שנה כי הולכים לפי חנטה.

השאלה שלי היא כך: טכנית כאשר המשגיח וזה לא משנה בד"צ או רבנות מפוריש, היאך הוא יודע שהאחוז וקצת שהוא לוקח יכול לתפוס על כל הסחורה, הרי יכולים להיות לימונים לפני טו בשבט שחנטו וחלק אחרי. ויותר מזה, גם ארצה להחמיר בבית ולהפריש, אולי מתוך ה-5 לימונים שיש לי זה שאני מפוריש משנה אחת והאחרים לא.

תשובה: שלום וברכה,

1. המנהג שבתקופת הספק, מפורשים מכל משטח בפני עצמו, כדי להבטיח שלא יהיו תקלות כאלו, ובהחלט שיש עוד כמה מסייעים של נוסח מיוחד לספיקות בתקופה זו, כדי לברוח מן הבעיה.
2. גם בבית אנו מניחים שלקחנו מאותו שנת חיוב, אחרת נצטרך להפריש מכל לימון ופוק חזי מאי עמא דבר. [יש כאן מצב של תרי דרבנן לפי רוב ראשונים וזה מסייע לנו בספיקות אלו].
3. המצב שתוארת נמצא בעיקר בלימון שבו אכן יש חשש ונכון לעקוב אחר הפירות בתחלופת השנה, שזה טו בשבט לגבי מעשרות, ולגבי שביעית א בתשרי. ופרטי דינים בזה מבוארים בספר שביתת השדה בפרק יט.

*

עצים ממשתלה שלא בפיקוח לגבי ערלה

שאלה: הרב בן ציון מוצפי הפנה אותי אליכם לשאול לגבי עץ מנגו בן 7 ועץ ליצי בן 4 שקניתי אתמול ממשתלה בשטחים לא יהודיים בדרך לקלקיליה הובלתי אותם בטנדר שלי שיש בו אוורור בתחתית הרכב לניקוז מים, הטנדר הוא ארגז סגור, לא שתלנו אותם והם בחצר ביתינו. כמו כן יש להם מספיק אדמה משל עצמם לחיות כך שנים ארוכות. מה עושים?

תשובה: לגבי ערלה קשה לסמוך על משתלה ללא הכשר. כי צריך להקפיד שמיום השתילה, זה היה בכלי עם נקב בקוטר של 2 ס"מ לפחות. והיה על אדמה גלויה, או על שולחן נקוב, כאשר הנקב בעציץ בקשר עין עם האדמה כל הזמן. ושלא העבירו ממקום למקום. לצורך כך מקפידים לרכוש רק ממשתלה עם הכשר. להוציא יוצאי דופן, שאפשר להתיר. בברכה.

*

תולעת בשקית חיטה

שאלה: מצאתי תולעת לא קטנה שקשה להבחין בה, בשקית חיטה מה דין החיטה?

תשובה: כל שהתוצרת נבדקה היטב, לאחר הוצאת החרקים, החיטה מותרת. ובפרט אם אין מדובר בחרקים קטנים כגון אקריות, שקשה לזהותן. אולם יש להזהר מנגיעות פנימית, ולכן יש לבדוק היטב את החיטה.

מומלץ לעשות בדיקת בטחון, של השרייה במים עם מלח כ 3 כפות לליטר, ומיד עם השפיכה למים, לערבב, וכל אשר צף, להוציא. בהצלחה ושבת שלום.

מחקר אוכמניות – זנים דרומיים – בלבד, בשלב זה של המחקר
 מעט תמונות משלבי הביניים של המחקר לוודא תקופת מתן פרי האוכמניות מזריעה בגרעין
 על תהליך המחקר, ועל הדיון ההלכתי ראה מאמר ראש המכון שליט"א בתוך החוברת

פרי בשל שהתקבל לאחר 10.5 חודשים מהזריעה
 מחקר מס' 1

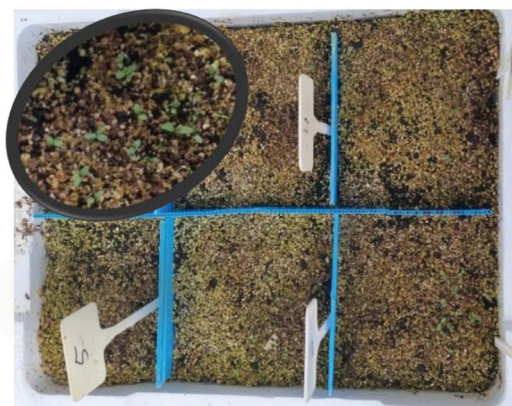
פרי בשל שהתקבל לאחר 9 חודשים מהזריעה
 מחקר מס' 2

הוצאת זרעים מפירות לקריאת זריעה בפקולטה לחקלאות, בתוך חדרים המדמים את הטמפ' בארץ הגידול,
 22 מ"צ בלילה עד 28 ביום לבחון משך זמן של זריעה עד נביטה בתנאי ארץ הגידול המקורי – מחקר 3

זריעה במחסן פתוח ללא טמפ' ועם חלון גדול
 לחץ בתום 31 ימים נביטה אחת ולאחר 38 יום
 התווספו עוד פסיגים השלמת מחקר 2

בתום 29 יום נביטה של זרעי האוכמניות
 זמן זה בצירוף הזמן מנביטה לפרי בשל ממוצע של 9
 חודשים – השלמת מחקר 1